

VIJF-EN-ZESTIGSTE HOOFDSTUK

AAN DE LEIE

Wij volgden de gebeurtenissen in 't Noorden en zagen hoe de vorderingen in de richting van Tielt de Duitschers dwongen onze kust te ontruimen.

Ook Rijsel moest nu door den vijand verlaten worden.

Den 2n October begonnen de Duitschers hun terugtocht ten Noorden en ten Zuiden van het kanaal van La Basée. Zij werden rechtstreeks door het 1e

Britsche leger, en ten Noorden door omsingeling van Plumer, ten Zuiden door insluiting van Horne bedreigd. Van Lens tot Armentières verlieten zij hun zeer sterke stellingen, vier jaar lang zoo vinnig verdedigd en nu plots waardeloos geworden. Op 3 October rukten de Britten aan hun rechtervleugel Armentières en aan hun linker Lens binnen.

Gansch dit gebied was voor ons, Vla-

mingen, niet vreemd. Duizenden landgenooten woonden daar, vooral ook in het mijngebied van Lens. Dit is een der gemartelde steden. De bevolking hield het er zoo lang mogelijk uit, woonde in de kelders, onder en te midden van puin. Velen werden door granaten gedood of gewond, want Lens lag onder 't vuur der Engelschen. De meier, Basly, gaf het kloeke voorbeeld van volharding. Men hield school onder den grond, bij rookerige olielampen of kaarsen. Daar er 's morgens eenigen tijd niet geschoten werd, maakte men van die rustpoos gebruik, om de kinderen boven te laten gaan en wat lichaamsoefeningen

naar de loopgraven gestuurd om er te werken. Dan eischte de bezetter, dat alle vrouwen en meisjes zich aan een geneeskundig onderzoek van een Duitsch dokter zouden onderwerpen. De meesten weigerden, en ook door 't flink optreden van den burgemeester, moest de despoot dezen schandelijken maatregel laten varen.

In 1917 werd de bevolking verbannen. In sneeuw en wind, onder het geschut, stapte het konvooi heen, ieder met zijn schamel pakje. De laatste groep werd door den avond verrast, en moest tot den volgenden morgen wachten. Men sloot de ongelukkigen in een kelder. Ze

De strijd aan de Leie in 1918. — Het station van Waregem vernield.

te doen uitvoeren. Dan liepen de vrouwen haastig om boodschappen. Ook begroef men op dat uur de dooden. Een der vorige dagen was de aanspreker aan de opening der kelders komen roepen: « Gij wordt verzocht de lijkplechtigheden bij te wonen van den heer of mevrouw... » Dan moest men een paspoort halen, om den overledene naar het kerkhof te vergezellen, want aan de poort waakten de veldgendarmen, die de papieren streng nazagen en ieder terug stuurden, welke niet in orde was. Ook verhinderden ze aan de burgers op de graven van gesneuvelde Fransen te bidden. Kinderen zelfs, van Lens werden

waren er opeengehoopt. De grond daarverde van 't oorlogsgeweld. 't Was juist het Fransch-Engelsch offensief van April 1917 en een onder-officier kwam in den nacht zeggen, dat de Britten aan den ingang der stad stonden en ze Lens zouden nemen. Een oogenblik scheen het zoo, en de gevangenen verkeerden in hevige spanning. De redding was nabij. Helaas, de morgen brak aan, en Lens viel niet. Ook de laatste inwoners moesten den ballingsweg naar België op.

Zij hadden nog gezien, hoe de bezetter een brigade oud-veroordeelden, allerlei behoefte, aangevoerd had. Deze kerels moesten de nog rechtstaande muren

sloopen, de vernieling der stede voltrekken. Men weet hoe de Duitschers ook de mijnen verwoestten, door er water in te laten loopen of de galerijen op te blazen; zoo wilden ze Frankrijk in zijn nijverheid treffen.

Wij zeiden reeds, dat veel Vlamingen in die mijnen arbeidden. Er woonde daar een talrijke kolonie van landgenooten, gelokt door de hooge loonen en andere voordeelen, welke men ten onzent niet kende. Kort voor den oorlog was er zelfs een begin van oproer geweest onder de Fransche arbeiders tegen de Vlamingen. Men verweet den laatsten, dat zij onderkruiperswerk verrichtten, en 't is wel waar, dat ons volk al te gewillig allerlei koeliearbeit aannam. Een gevolg van onze achterlijkheid, ons gebrek aan ontwikkeling, aan beroeps-onderwijs enz. 't Werde toen zoo erg, dat wij Vlamingen naar huis zagen vluchten, omdat hun leven bedreigd werd. Men bestookte de huizen van Belgische gezinnen en de gewapende macht moest optreden, om de orde te herstellen.

Die vijandschap verdween dan toch weer, en de oorlog verraste dus veel Vlamingen te Lens. Tal van jongelingen en mannen moesten van daar naar België ten oorlog vertrekken.

Op 3 October werd Lens dus bevrijd. De stad was slechts een woestenij meer. 1)

Daarna volgde wat kalmte, evenals in Vlaanderen. Op 14 Oktober viel Laon. De Britten stonden in een voorstad van Douai en bij Haubourdin. Plumer nam Meenen en Wervik, trok over de Leie. Rijsels lot was beslist. Op 11 Oktober rukten de Engelschen Haubourdin binnen. De burgers snelden uit de kelders en juichten hun toe.

In den nacht van 16 op 17 Oktober werden de Deutsche troepen te Rijsel verzameld voor het vertrek. De bewoners werden brutaal gewekt en moesten zich ter beschikking van de kommandantur houden. Men vroeg zich angstig af, wat de verslagene in zijn woede nog doen zou. Om 4 uur werd het bevel gegeven de stad te verlaten, in de richting van 't Engelsch leger. Men zei elkaar het heerlijk nieuws: eindelijk, eindelijk ver-

1) De Nederlanders hebben er veel toe bijgedragen, om Lens te herstellen en bouwden er een Hollandsch dorp.

trok de vijand. De vrijheid daagde. De meeste burgers keerden eenvoudig naar hun woning terug.

Eenklaps hoorde men 't geronk van een motor. Een Britsch vlieger vloog laag boven de stad. Uitbundig juichte men hem toe. De aviateur verdween, blijkbaar om bericht te geven over de ontruiming der stad. Een uur later hoorde men tromgeroffel. De Engelschen waren daar. In eenige oogenblikken was de gansche stad bevlagd. De geestdrift laaide overal op. Men wierp bloemen op de bevrijders.

Weer verscheen een vlieger en daalde op de Esplanade. 't Was een Franschman. Men herkende hem: den zoon van den heer Delesalle, meier van Rijsel. Hij was kapitein. Onder het algemeen gejuich begaf hij zich naar de prefectuur. Een man snelde hem tegemoet, de burgemeester zelf, en vader en zoon omhelsden elkaar.

Ook Roubaix en Tourcoing werden verlost. Generaal Birdwood hield zijn plechtige intrede te Rijsel. En Franschen van het 11e korps verschenen in de jubelende stad.

We weten dat na Meenen ook Kortrijk genomen werd.

Kortrijk is een der gemartelde steden van Vlaanderen. Vier jaar lang had het allerlei beproevingen te verduren. De ergsten waren de deportatie en de vliegeraanvallen.

Brutaal werden de burgers naar den arbeid gedreven zoowel in 't munitiedepot van Bissegem, waar herhaaldelijk slachtoffers vielen en eens bij een ramp zelfs een groot aantal, en naar 't front van Ieper, als naar Sedan en omgeving of elders in Noord-Frankrijk.

Te Wevelgem sloot men in een fabriek de onwilligen op en de gevangenschap was er zwaar. Men had te Kortrijk brutale kommandanten als Melkeiser, in vredeestijd een **veekoopman**, nu een despoot, die zich in een der oudste, rijkst bemeubelde patriciershuizen vestigde, maar er nog voor tien duizend frank huisraad bij eischte, natuurlijk op kosten van de stad.

Voor een nacht, dien te Keizer te Kortrijk doorbrengen zou, moest het gemeentebestuur naar plannen, door de kommandantur nagezien, een slaapkamer-mobilair van 40,000 frank bestellen,

maar de opperste krijgsheer ging nog elders logeeren.

De vliegeraanvallen hebben te Kortrijk meer dan twee honderd slachtoffers onder de burgers geëischt, dooden alleen, ongerekend dus de verminkten, de vele gewonden.

Wat al drama's zijn er op straat en in de kelders gebeurd!

Men kapte gaten in de scheidsmuren van veel kelders, om bij gevaar van den eenen naar den anderen te kunnen loopen. Onder den grond, onder de kille gewelven sliepen gansche gezinnen al die gruwelijke jaren lang.

De ellende begon reeds in Oktober 1914 toen er bommen vielen in de Doornikstraat. De familie Orban de Xivry-Verucruysse, uit Luik naar familie te Kortrijk gevlucht, werd zeer zwaar beproefd. Vader, moeder en dochter verloren 't leven en een zoontje bleef alleen in leven, doch miste een been. Een voerman, een «hoodje» uit Swevegem en een dochter van Arcot werden insgelijks gedood en verscheidene burgers gewond.

Dat was de inzet van een lange, lange reeks. Hoeveel bloedige gevallen wekten algemeene vertwijfeling. Notaris Feys stond in de Oude Kasteelstraat te spreken met den heer De Vos. Beiden hooren een geronk. «Een vliegmaschine!» zegde de heer De Vos. «Ik ga in huis». De notaris bleef even kijken. Een vreeselijke slag, rook, stof... en de heer Feys lag daar in stukken gereten. Een pater Jezuit, die voor het raam zat, lag dood op zijn kamer. Men wist het niet, dat hij getroffen was; **toen hij niet verscheen**, ging men zien en vond zijn lijk.

In de Parkstraat werden op zekeren dag vijf burgers gedood, onder meer de brave schilder Algoedt, vader van talrijke kinderen. Daar lag ook Julienne «de Krikke», een bekende bedelares, die vroeger door een ongeluk een been verloor en nu door een bomscherf een arm, maar nog genas.

Ook 4 Duitschers kwamen om: een lag met het hoofd van den romp geslagen.

Soms was de uitwerking van een bom zeer zonderling. Dat ondervond het echtpaar Polfeyt, dat langs de Leie woonde. Het sliep, toen een bom den voorgevel wegbeukte; de vloer der eerste verdieping zakte neer, vormde een hellend vlak naar de straat en daarover schoof

het ledikant met man en vrouw naar beneden. Weinig scheelde het of het echtpaar was in de Leie gegleden. Het bleef gelukkig ongedeerd.

Een verschrikkelijke nacht was onder meer die van 17 Augustus 1917. Onophoudelijk zweefden de vliegers boven de stad. Rond middernacht viel een bom bij de Oude Halle, die als hospitaal gebruikt werd: men legde er voorloopige verbanden en deed er ook de dringendste operaties. Een auto was juist aangekomen.

Men hoorde den slag, gehuil, geroep, gekerm, maar geen burger mocht de plaats naderen. 's Morgens zag men van de auto een verpulverd geraamte. Welk drama had zich daar afgespeeld? Maar om 3 uur viel een torpedo op het huis van den heer Picarelle in de Rijselstraat. Daar hadden veel lieden reeds angstige oogenblikken doorgebracht. Zij hoorden de vliegtuigen en voor de deur stond een tram van dertig wagens met munitie, uit het depot van Deerlijk, voor het front bestemd! Zocht men die tram? Welk een ramp zou er dan gebeuren! Gelukkig reed het konvooi heen. En wat later schokte gansch Kortrijk onder een ontzettenden slag. Een luchttorpedo was op de woning van Picarelle terecht gekomen. Als een kaartenhuis stortte het gebouw in en het sleepte nog twee woningen mee, die van den haarkapper Debruine en de We Verhougstraete. In den kelder van Picarelle zat het gezin van dezen heer, den man, vrouw en twee kinderen met de familie van zijn zwager Vroman-Picarelle, ouders en vier kinderen, die uit de Tuinstraat hier kwamen overnachten, omdat het ginder nabij den spoorweg te gevaarlijk was.

Dadelijk snelde de brandweer toe, met burgers en Deutsche soldaten; men stond voor een puinhoop en hoorde geroep en geschreeuw. Dit kwam uit den kelder van mevrouw Verhougstraete; ook daar overnachtten steeds tien tot twaalf menschen. Dadelijk baande men een weg door de steen- en kalkbrokken op te ruimen. Dit vergde een uur tijd; men bemoeidigde de ongelukkige gevangenen. Uit den kelder van Picarelle hoorde men niets meer.

Eindelijk kon men de weduwe en haar lotgenooten bereiken en hen redden. Ze waren star van schrik, van angst, grijs

van stof, maar toch ongedeerd. Men luis-terde aan den nevenmuur of men nog iets hoorde, daar waar de Picarelle's vertoef-den. En zooals 't gaat in zenuwachtige spanning, bij diepe ontsteltenis, de een meende dat alles stil was, de andere ver-zekerde stemmen of zuchten te verne-men. Bij Debruine vond men den zoon dood en de ouders ongedeerd. Een hond weigerde het lijk te verlaten. Intusschen werkte men druk aan de opruiming van 't puin bij de zwaarst getroffen woning, 't kon slechts langzaam gaan, daar men voortdurend schooren moest. Pas tegen den avond bereikte men den kelder. Daar waren allen omgekomen; tien menschen lagen er verminkt, sommigen zoo erg dat men de bloedige overblijfsels samen in een zak vergaren moest.

Zulke drama's waren te Kortrijk ge-beurd en ook in de omgeving. Zoo woon-de te Wevelgem een vader van zes kin-deren; zijn vrouw was overleden en de man verzorgde zelf zijn kroost. Zekeren morgen had hij vijf der kleinen gekleed en sprak hij: « Gaat nu wat voor de deur spelen, binst dat ik 't jongste ook kleed ». Pas waren de kinderen buiten of allen werden gedood door een bom! Welk een schok voor dien vader!

In Maart 1918 waren op een weide naast de brouwerij Van Doorne te Bis-segem twee en twintig knapen aan 't voetballen; anderen stonden te kijken. Een vlieger kwam en wierp een bom. Drie jongens werden gedood, de drie zoons van den heer Van Doorne! Welk een slag voor een vader, een moeder!

Ja, Kortrijk en omgeving leed ontzet-tend van die aanvallen. Eigen broeders werden aldus door de bondgenooten ge-dood. Slechts zelden trof men een mi-litair doel.

Genoeg over al die drama's! De enkele, welke wij schetsten, geven een denkbeeld van deze oorlogsjaren.

Op een der dagen 1918 geleeke de Rij-selstraat voor het Postkantoor een echt slagveld. Waar vroeger het magazijn « De Beurs » was, had de bezetter zijn veldpost ingericht, en daar kwam een bom terecht in 't midden van wel vijf-tig tot zestig wagens en karren, en veel officieren en soldaten. 't Aantal slacht-offers en gedooide paarden was groot. Dadelijk werd de straat afgezet. Men

kuischte alles op — zooals het volk zeg-de — en voor de militairen was zoo'n episode immers maar een klein voorval in hun bloedigen oorlog.

Bij al dat leed hechte men minder be-lang aan de gewone plagerijen, boeten, hinderlijke maatregelen.

Toen nu op 28 September 1918 het groot offensief begon, in regen en storm, kwamen de Britsche vliegers in nog grooter aantal dan te voren; uur na uur vielen er bommen, en, opnieuw werden talrijke inwoners gedood, maar bijna geen soldaten.

't Was 't begin van 't einde, doch de laatste storm zou ontzettend zijn.

Op Zondag, 29 September, vertrok de kommandantur met veel bureelen; 't was groote verhuizing, en de opperbazen ver-dwenen in den nacht met stille trom, zonder afscheid te nemen.

Den 1en October waren reeds zeer veel soldaten weg.

Toen zag men door Kortrijk de bevol-king van Wevelgem, Bissegem, Gulle-gem, van de gansche frontzijde vluchten met wagens, karren, met pakken en zak-ken... Nogmaals het droevig schouwspel dus van duizenden bannelingen!

De Duitschers ontruimden hun laza-retten. Dien 1n October kreeg de stad ook bevel, de zieken, ouderlingen, verpleeg-den uit de gestichten heen te voeren. Bur-gerlijke dokters, bestuurden den smar-telijken uittocht en al de ongelukkigen werden per vaartuig naar Gent gebracht.

De bezetter gaf bevel, dat de weerlooze mannen en jongelingen zich aanmelden moesten, om het leger bij zijn aftocht te volgen. De meesten gehoorzaamden niet en van diegenen, welke toch kwa-men, liepen velen nog weg. Immers de verwarring was zeer groot. Talrijke vluchtelingen uit de omgeving bleven hier, zochten de eene of andere schuil-plaats, en burgers, soldaten, vrouwen en kinderen, alles warrelde en woelde door-een tusschen karren, wagens, geschut.

Den 14n October werd Kortrijk door de Britten gebombardeerd. Acht dagen lang sloegen aan alle zijden de granaten neer, en 't afschuwelijkste daarbij was, dat er ook met gas geschoten werd. Meer dan veertig burgers lieten weer het leven.

Onophoudelijk klonken ook de zware slagen van bruggen, die door de Duit-schers opgeblazen, spoorlijnen, kruis-punten, welke vernield werden.

Bij dat alles woedde de griep, zooals we reeds beschreven, en in kelders lagen vele zieken te sterven.

Inwoners en vluchtelingen liepen naar Harelbeke, naar Swevegem, Moen, Hees-tert, Avelgem, Oudenaarde, enz.

De Britten drongen tot in Overleie door. De laatste Duitschers, nog een vijf-tigtal, een kleine achterhoede dus, boden toch van uit het Oostelijk stadsdeel ver-zet. De burgers schuilden in de kelders, maar de honger dreef velen buiten, en bij avond ging men, zoo dicht mogelijk,

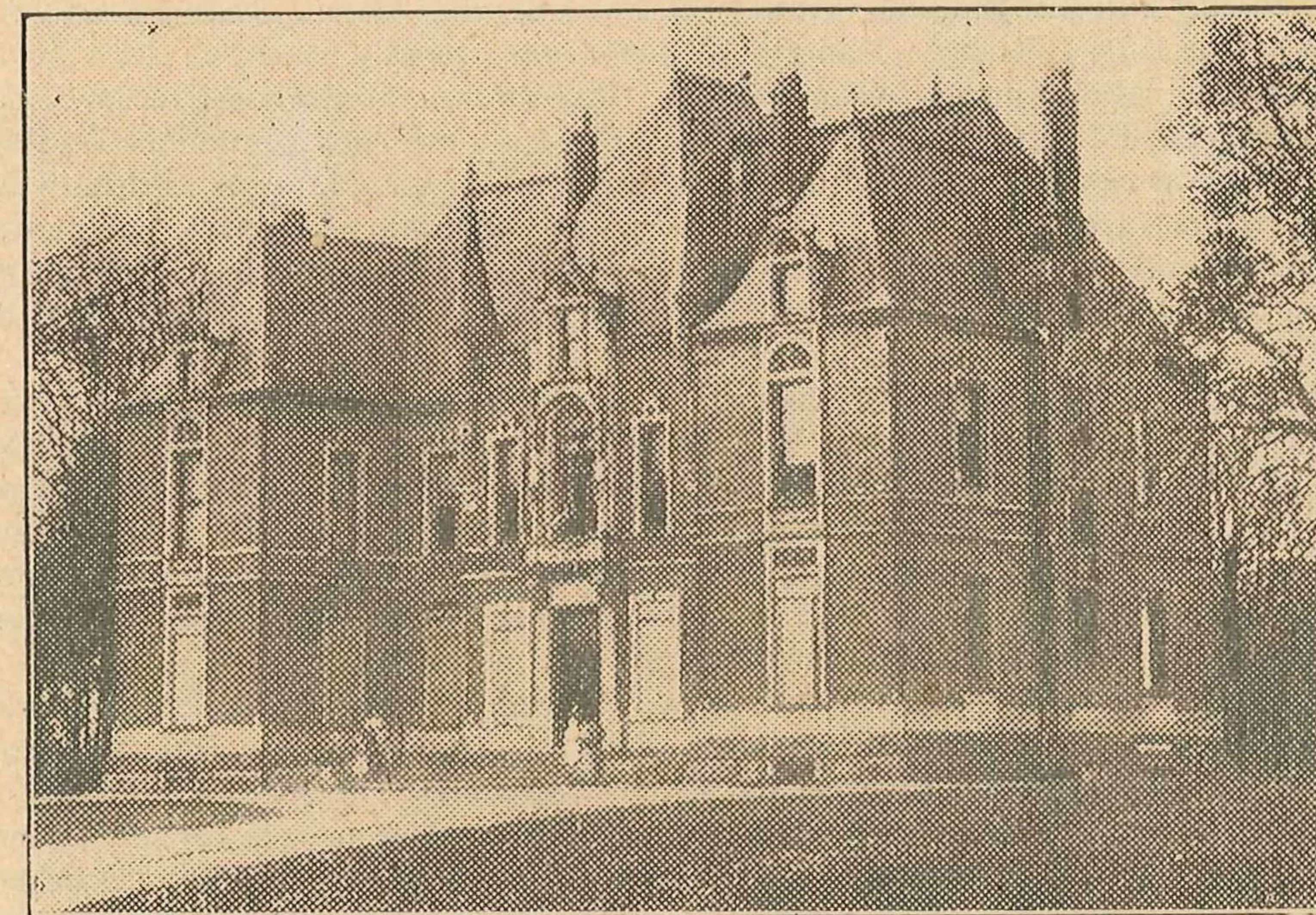
wat konden zij doen in deze anarchie?

De rosse vlammen laaiden over de lu-gubre straten...

Den 19n Oktober kwamen de eerste Engelschen binnen maar toen barstte van de hoogten bij Deerlijk en Sint-Denijs de Duitsche artillerie los.

Zoo ging het langs de gansche Leie nu.

De Belgen stonden van Maldegem tot Aalter, en werden zuidelijker na de he-vige gevechten van Oost-Roozebeke en Meulebeke door de Franschen afgelost die Tielt veroverden, waar ze ook den laatsten weerstand van den vijand in een hevige worsteling braken. De Duitschers rukten op de Leie terug, spoor- en tram-wegen en kruispunten van straten opbla-

Het kasteel op den Kluisberg

langs de muren naar een bakker of krui-denier, hopen wat voedsel te kunnen bemachtigen. Enkelen vielen daarbij on-der de kogels der machinegeweren uit Overleie.

't Waren tragische uren. Wij wezen er reeds op, hoe men dooden in den hof be-groef. Plunderaars trachtten hun slag te slaan en slopen als hyena's rond, bra-ken in de ledige huizen, doorsnuffelden de kamers. De brandweer en de stedelij-ke politie hadden de handen vol, maar

zend, ook torens vernielend, zooals deze van Wyngene, waar de spits op de kerk viel en deze zwaar beschadigde. Een herhaling der geschiedenis, want wij le-zen, dat in 1678 de soldaten van Lode-wijk XIV, in Vlaanderen stroopten; ze sloegen een brug over de vaart bij Bel-lem en trokken door Zomergem tot bij het Sas van Gent onderwege alles in asch leggend. Dan keerden zij weer langs Sint-Laureins, Eekloo, Maldegem, Syseele, Beernem en Wyngene naar Roe-

Afl 64 Uitgever J. HOSTE, St-Pieterstraat, 30, Brussel Afl. 64
“ Het Bloedig IJzerland ” **Prijs: 30 centiemen**

VERBODEN NADruk.

WEKELIJSCH E AFLEVERING

10 April 1921.

selare, roofden de klokken en staken het vuur in al de dorpen, behalve in Maldegem en Beernem, waar de bevolking den brand afkocht. Te Wyngene wilde men zulks ook doen, maar men was te laat, want toen men met de geëischte som kwam, stond het westeinde der kerk in lichte laaie. 't Was dan een treurige tijd in Vlaanderen, het garnizoensland van Europa, zooals we reeds opmerkten, en Pastor Van Lokeren, die toen te Wyngene aankwam, schreef, dat hij hier... een ruw, barbaarsch en onbeschaafd volk met een verwoeste, verlatene kerk vond.

Den 19n October nam generaal Degoutte Tielt en aan 't eind van den dag bezette hij de linie Lootenhulle, Vinke, Gotten aan de Leie, Wielsbeke. Aan zijn rechtervleugel rukte Plumer over de Leie naar de Schelde op.

Een nieuwe periode begon. Volgen wij eerst even onze troepen.

We zagen ze Noordwaarts van Brugge trekken. Maldegem werd nu een belangrijk punt.

't Getrouwe Maldegem heette het in de geschiedenis, en zoo is de titel van Victor Delille's bekend weekblad. Dien eere-naam dankte het aan een zijner heeren, welke in de jaren 1300 graaf Gwijde zoo'n krachtige hulp verleende, door op eigen kosten een wapenbende te werven teneinde zijn vorst te steunen. Zijn offer was nutteloos; zijn troepje werd verslagen in dezelfde streek, waar nu weer de strijd ontbrandde. Ons legertje stond op historischen grond. Trouwens vier jaar geleden boden de lansen van kommandant Nijssens hier ook hun laatsten weerstand. Toen schreven we in ons dagboek:

« Kapit. Nijssens moest helpen den aflocht van ons veldleger te dekken. Het was een gewichtig, echter zeer gevaarlijke taak. Ik zal hiervan alleen de laatste episode verhalen, tevens 't laatste gewicht vóór den slag aan den Yzer, waar mede weer een nieuw tijdperk intrad.

Den 13 October 1914 bevond kapitein Nijssens zich met zijn eskadron lansen van het 2e regiment, kerels, die te Luik, Aarschot en Mechelen gestreden hadden, tusschen Gent en Eekloo. Luitenant De Raymond verkende de omgeving van het dorp Evergem en vernam, dat de Duitschers, die den vorigen dag Gent bezet hadden, in twee sterke kolommen naar Brugge oprukten, een langs Lovende-

gem, Somergem, Ursel, Knesselare, een andere langs Kluizen, Ertvelde, Oost-Eekloo; de eerste dus Zuidelijk, de andere Noordelijk, om de Belgen in te sluiten.

Kommandant Nijssens meldde dit aan den kolonel van 't regiment te Waarschoot, die hem antwoordde, dat hij stand moest houden, er bij voegend, dat de Zuidelijke kolom Duitschers niet talrijk was, waarin deze overste zich echter vergiste.

Luitenant Raymond had intusschen schermutselingen met wielrijders.

Te middag werd er een boodschap naar den kolonel gestuurd, met de melding van die schermutselingen en vragend om orders.

De bode keerde niet meer terug...

Om twee uur moest luitenant De Raymond, wiens mannen door talrijke wielrijders aangevallen werden, achteruitwijken; hij voegde zich bij het eskadron; de wielrijders volgden hem niet daar de binnenweg onberijdbaar was.

Kommandant Nijssens stuurde om twee uur een patrouille naar Waarschoot, nogmaals om orders, maar ze keerde terug met 't nieuws, dat het dorp door de Duitschers was bezet. Een patrouille, die den kolonel te Oostwinkel ging zoeken, keerde niet meer terug.

De Belgen hadden op den grooten weg duidelijk het geratel van Deutsche artilleriewagens vernomen.

't Was nu vier uur geworden. Orders van den kolonel kwamen er niet. In den omtrek bevonden zich de Duitschers met groote macht.

De kommandant liet dan zijn mannen voortrukken in de richting van Knesselare. Bij Somergem moest men 't kanaal van Schipdonk oversteken, maar vernam, dat alle bruggen door den vijand bezet waren.

Dan Noordelijk naar Lembeke! beval de kommandant. Het begon te schemeren; men zou door bosschen en binnenwegen rijden en trachten tusschen de Deutsche troepen door te dringen.

Ten Zuiden van Lembeke ligt een groot bosch en dit was door Deutsche infanterie bezet.

« Mannen, rekt op mij, ik zal er u doorhelpen! » zei de overste. « In galop! »

En de ruiters gaven hun paarden de sporen. En de Duitschers zagen plots

dien vliegende troep voorbijsnellen en waren zoo verbluft, dat ze pas vuurden, toen het te laat was.

Nu stonden de Belgen voor het dorp Kapryke, waar een sterke Deutsche macht legerde. Dan maar links afgewend tot bij de hoeve van het Gentsche godshuis, den eenigen weg om de stad Eekloo Noordwaarts om te trekken.

Evenmin een doortocht daar... De verkenners en vluchtelingen meldden, dat te Boterhoek en Balgerhoek, twee gehuchten op den weg, ook Duitschers stonden.

En kommandant Nyssens had slechts 54 mannen! Hij bestudeerde weer de kaart... Dan viel zijn oog op St. Laureins, een dorpje nabij de Nederlandsche grens, waarheen van 't Oosten geen groote weg leidde, en waar de vijand dus niet zou zijn. Daar konden de vermoeide mannen en dieren — drie paarden waren reeds neergestort — wellicht rust vinden. En 't was een hondenweer. 't Regende gestadig. De wegen waren als slijkpoelen.

Het troepje rukte dus weer Noordelijk, trok door 't bosch 't Aalstgoed... en zag plots een groep ulanen voor een tram. Die tram, welke vol Deutsche soldaten zat, reed langzaam naar Eekloo. Geaarzeld mocht er niet worden. Men moest de Duitschers weer verrassen.

« Vooruit! » klonk 't bevel van kommandant Nyssens.

En de onverschrokken ruiterbende vloog tusschen 't troepje ulanen en de tram door en verdween in 't donker.

De overste wilde dan te St. Laureins overnachten en den volgenden morgen dicht langs de grens naar 't Westen oprukken, om zich nog bij 't Belgische leger te kunnen voegen.

St. Laureins ligt aan de Leopoldsvaart. De brug was vrij, 't eskadron bezette ze en sloeg 't brvak over den oever op.

De Duitschers hadden de aankomst dier lansen vernomen. De Belgen bezetten de andere bruggen en hoopten den volgenden dag, den 14n, stand te kunnen houden, en 's avonds, door de duisternis begunstigd, door den vijand heen te slippen.

Den 14n verliep de voormiddag zonder vijandelikheden. De lansen hadden geen uitweg... Kapitein Nyssens hoopte dus op den nacht... Maar 's anderdaags om 3 uur kwam de burgemeester van St.

Laureins als parlementair der Duitschers den Belgen verzoeken, zich terug te trekken... Immers de Nederlandsche grens was nabij en de interneering gemakkelijker.

De Duitschers waren met de overmacht en in het bezit van machinegeweren en artillerie... Er stonden inderdaad 5000 mannen om St-Laureins.

« Ga terug! » zei kommandant Nyssens toen op fierer toon. « En zeg den Duitschen kommandant, dat ik niet zijn bevelen, maar wel den aanval afwacht en hij zich tegenover soldaten van Luik bevindt. »

De Belgen lagen goed verschanst achter een dijk. De aanval begon onmiddellijk. Geweren en mitrailleurs knalden. Kommandant Nyssens moest de volgende brug, die van Oosthoek in het oog houden en ook de richting, waarin zijn mannen zouden schieten, aanwijzen. Hij wilde geen zijner soldaten voor dien gevaarlijken post gebruiken, maar beklom zelf den dijk... Hij werd aldus het doelwit eener hevige fusillade. Een kogel trof hem aan zijn voorhoofd, zoodat zijn gelaat dadelijk vol bloed was.

De burgemeester van St-Laureins, die den officier op dat oogenblik zag, getuigde: « O, hij was leelijk toen, met dat slijk aan de kleederen en het bloed op zijn gelaat... en hij was ook zoo schoon! »

Een tweede kogel vloog den held door een pand van zijn jas, een derde echter trof hem in de heup, ging door de dij, doorboorde het been en verliet weer het lichaam.

De kommandant stortte in een gracht, maar riep nog: « Mannen, houdt stand, zoolang ge kunt! Denk aan de brug rechts. Brengt me niet over de grens, laat mij in België sterven... Leve de koning! Leve België! »

De Duitschers, die over de brug wilden rukken, werden neergeschoten... Da was de laatste strijd van de Luiksche lansen, die van den veiligen, neutralen grond slechts eenige schreden gescheiden waren, maar nog niet besluiten konden België te verlaten en den kamp voor het vaderland op te geven.

Maar over de brug links rukten ook vijanden aan... Het kleine hoopje moest nu twee aanvallen afslaan... Luitenant Derdeyn had het bevel overgenomen. Doch de toestand was hopeloos...

En men moest naar Nederland... Doch de Luiksche lansen weken ordelijk, waardig en fier nog.

Luitenant Lescarts in 't front, luitenant de Raymond in de flank leidden dien terugtocht... Wachtmeester Marchal, de ruiters Hodeige, Houllain, Bada en Smolensky boden zichzelf aan, om hem te dekken... en losten hun laatste schoten... Luitenant de Raymond liet intusschen den bewusteloozen kommandant naar een Nederlandsche hoeve vervoeren...

Zoo was 't einde van den laatsten strijd...

Daar hing de Nederlandsche vlag... Het eskadron begroette ze. Toen moesten de helden van Luik hun wapens afgeven... Velen weenden en ze schaamden zich hun tranen niet, ze lieten ze vrij langs de bruine wangen rollen.

Toen kommandant Nyssens tot 't bewustzijn kwam en Nederlandsche militairen zag, zei hij dadelijk: «Ik heb grooten eerbied voor Nederland, maar ik wensch, dat er onmiddellijk verslag van gemaakt worde, hoe ik tegen mijn wil en bewusteloos over de grens ben gebracht. Men kan mij niet interneeren.»

Kommandant Nyssens herstelde en is niet geïnterneerd gebleven.

Zoo was het in 1914 gegaan; nu vier jaar later woedde de laatste strijd weer om het kanaal, maar 't waren de Duitschers, welke thans aftrokken.

Hun strijd hier zou ook slechts tot doel hebben hun leger te dekken. Te Maldegem hadden ze 't niet verborgen, dat ze heengingen. Zoo lezen we in een dagboek van 't Getrouwe:

5 Oct. — Het opdrijven van paarden, koeien, schapen en geiten, buit uit Vlaanderen, duurt voort. Velen loopen verloren en komen in den stal van ongewone liefhebbers terecht.

Het pionierspark van Maldegem achter 't klooster wordt naar de Schipdonksche vaart toe verlengd.

Het marine dépôt van Brugge komt naar Maldegem.

6 Oct. — Des Zondags morgens hangt aan alle hoeken der straten het bevel uit dat alle mannen geboren tusschen 15 Oct. 1901 en 15 Okt. 1872 zich Maandagmorgen om 8 uur op de markt moeten bevinden met voedsel en dekens.

7 Oct. — Des morgens komen er al eenige mannen af, maar velen vertrouwen het spel niet, doch de boerenmenschen trekken naar de markt, zeggende «wij moeten toch», en allen worden in den hoek van het klooster gedreven. Omtrent negen uur, ziende dat de buitenmenschen gingen, trokken ook de binnenmenschen op; velen hebben hondekarren, steekkarren, rolwagens mede. De mannen van Scheewege, kwamen met een Roemeenschen wagen af, waarop al hun bagage lag. Omtrent tien ure begon de slavenmarkt; de adjudant der kommandantur begon met de mannen in rijen van 4 te stellen. Als er zoo een paar honderd gereed waren, klonk het bevel «abfahren vorwaerts» en de stoet zette zich in beweging door de Marktstraat welke vol stond, met zusters en ouders om hun nog een laatste afscheidsgroet toe te werpen. De oudsten zagen er allen somber uit, de jongeren zongen luidkeels. Als deze groep voorbij was, begon men weder op de markt de mannen in orde te zetten; een tweede groep vertrok, en wat nadien nog een derde, waaronder die met hunnen Roemeenschen wagen; dan bleef het wat stil. De oversten der kommandantur waren aan het beraadslagen. De andere burgers mochten dan naar huis gaan.

De Duitschers verhuisden nu nog drukker. Men zag te Maldegem den aftocht van het kustleger... en men dacht weer aan 1914. Vier jaren waren sinds over den hoogen, grijzen toren gegaan... Duitschland was in Vlaanderen komen strijden! Waarom? Nu vluchtten zijn legers, maar ze hadden er honderdduizenden dooden gelaten.

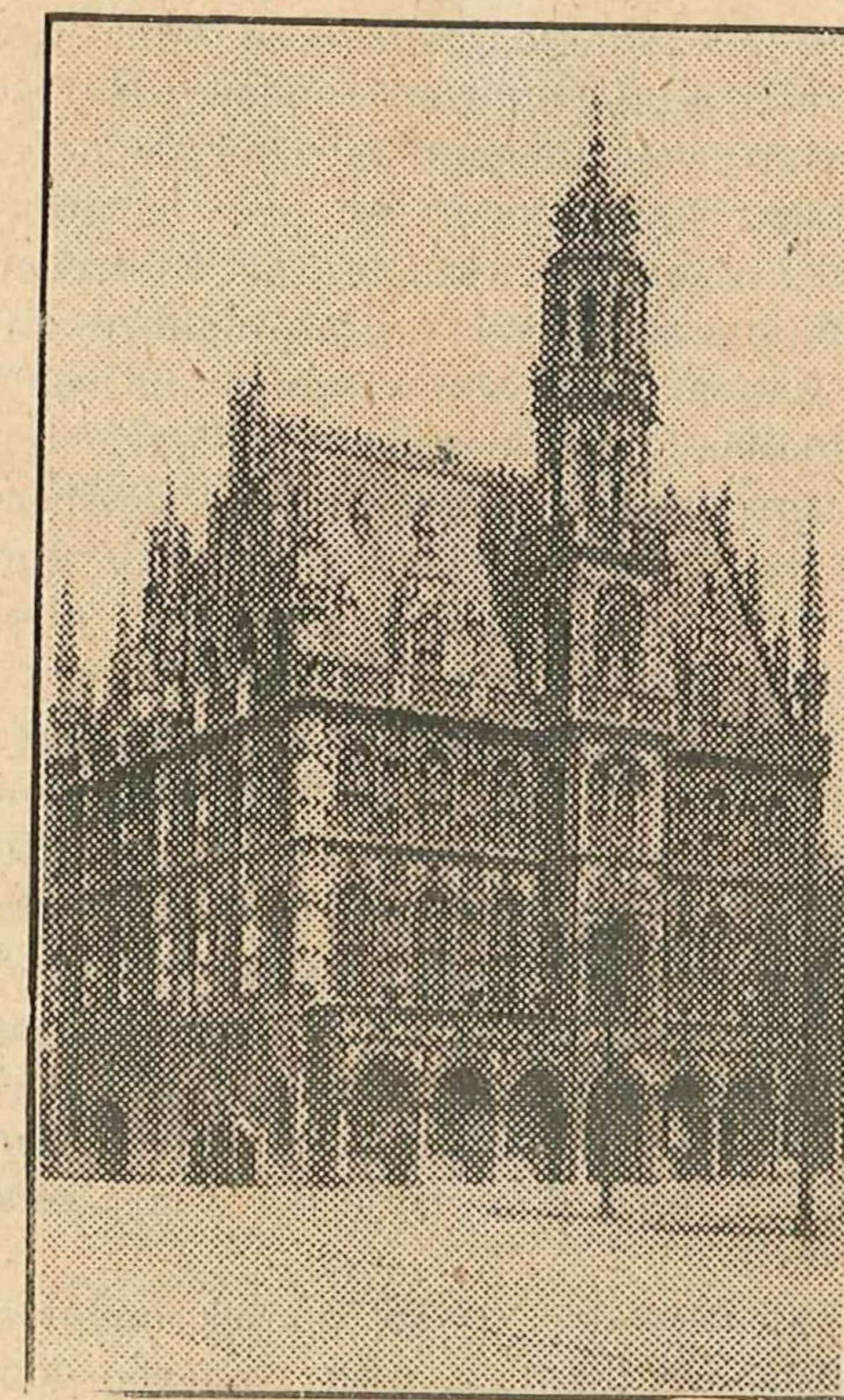
Den 19 October naderden de Belgische patrouilles; den 20n werd Maldegem bevrijd. Weer slaan we even 't dagboek van 't Getrouwe op:

«Dezen morgen is er gevochten aan het kasteel van den burgemeester; daar vielen drie Duitschers, een lag nog in de gracht, met zijn teenen door zijn kousen, zwervers hadden hem reeds van zijn laarzen ontlust; later hebben zij hem bedolven en zijn graf met den grond effen gemaakt. Ook aan 't kerkhof heeft een Duitscher lang gelegen; hoe hij weggeraakt is, weet nog niemand; op een morgen was hij spoorloos verdwenen.

Om 11 ure komen op het Westeindeke

gansche kolommen artillerie, kavallerie en automobielen toe, zij kunnen nog over de brug niet, doch eindelijk is deze gereed en gansch het leger trekt door Maldegem en zet in galop den vijand achterna; aan alle hoeken van de groote baan staat er volk, dat met hoeden en zakdoeken wuift en de soldaten groeten terug.

Een Duitsch vlieger komt op een paar honderd meters boven den toren, draait en mitrilleert in de straten; de burgers vluchten in de naaste huizen, doch de soldaten, gewoon aan dat spelletje, doen hem spoedig met geweer of mitrailleur rechts omkeer maken. Eens dat voorbij, is het in de herbergen gelijk op een kermis, men zingt den Vlaamschen Leeuw,

Het Stadhuis van Oudenaarde

men danst met de thuisgekome soldaten. Nog is het volle feest, wanneer opeens het geklets der paarden en het geratel van wagens wordt gehoord. Wat is dat? De helft van het leger, dat wij een paar uren geleden zoo blij hebben zien doortrekken, komt in volle vaart teruggestormd. Is dat nu weerom vlucht? Maar nauwelijks op de markt, worden zij verdeeld. Ze trekken op in de Statiestraat, in de Noordstraat of in de Eedestraat en stellen zich in gelid buiten de

muren. Wat is er nu gaande? Iedereen trekt de schouders op, maar opeens sissss... boem! sissss... boem!... De soldaat die aan onzen hoek staat, roept: «Gaaf in den kelder, want de Duitschers bombardeeren Maldegem!» 't Zelfde sissss... boem... klinkkling... een huis dat springt. Bij ons zitten ze reeds in den kelder, uitgenomen twee mijner broeders; nog immer houdt het bombardement aan; klop, klop: 't is Eugene: wij doen open. Waar zijt gij geweest? Hebt gij Leon niet gezien? «Nee, antwoordt hij, 'k was op 't Westeindeken; 'k stond te zien naar een Duitsche herberg, die door soldaten en burgers geplunderd werd, toen opeens een Duitsche vlieger verscheen; hij draaide en was weder weg. Een aalmoezenier zei tot mij: «Er is te veel volk op straat, die vlieger heeft alles gezien. Vandaag zal er nog wat gebeuren». Nauwelijks had h het gezegd of daar vielen de granaten reeds; de onderstanden wierden overrompeld; het was een echte paniek. De vrouw van Leo De Bruine werd op het pionnierspark dood geslagen».

Sissend vliegen nog immer de granaten rond, als er wederom wordt geklopt. 't is Leon; hij vliegt met haast binnen en vertelt, dat een granaat gevallen is in 't huis van Triphon De Candt; Pieter Borgonjon, de baas uit 't oud stadhuis, alsook Maria Willemarck, die daar recht over in de poort der afspanning stonden, werden gedood, Camiel Willemarck en de zuster van het gesneuveld meisje werden gekwetst. Nonkel Eduard, die bij ons in den kelder zat, ging zien; hij kwam juist op tijd om Cam. Willemarck naar 't hospitaal te helpen dragen met M. Wassenhove, architect Terny en Albert Dumon, dwars door 't kanonnenvuur; anders was er geen mensch op straat.

Omtrent 5 ure hield het bombardement op en de verschrikte burgers, die hier of daar in een onderstand gezeten hadden, trokken weg, met angst uitziende of hun huis niet getroffen was.

Zoo eindigde in Maldegem zeer treurig de eerste dag der verlossing!

De Belgische artillerie antwoordde en 't Meetjesland lag nu onder hevig vuur. De Duitschers verschansten zich achter de kanalen.

De bewoners van de vaartstreek moesten in allerijl de vlucht nemen. Velen

vonden een toevlucht in de ruime kelders van het klooster te Sint-Laureins.

* * *

't Waren tragische dagen en nachten. Wij waren er getuige van, zoowel aan de Deutsche als aan de Belgische zijde, want door de eigenaardige richting der grens was het gemakkelijk met een Belgisch-Nederlandsch paspoort over en weer te trekken.

Het kleine Middelburg werd gebombardeerd door de Duitschers, die te weten waren gekomen, dat een burger daar een achtergebleven Duitsch soldaat had gedood.

Eenige inwoners kwamen om 't leven en een aantal huizen werd vernield. De Nederlandsche overheid kon aan dat bombardement een eind maken; de Duitschers immers hadden zulk een positie nu, dat hun granaten Middelburg niet konden bereiken zonder gedeeltelijk boven Nederlandsch grondgebied te fluiten.

Nederland protesteerde tegen die schending van grondgebied.

Ook van Belgische zijde sloegen granaatscherven en kogels tot op Hollandschen grond.

Zekeren nacht bevonden we ons aan de Biezen, tusschen Eede en Sint-Laureins, juist op de grenstrook. Deutsche soldaten verborgen ons hun meening niet, dat de oorlog voor hen verloren was. Zij vertelden hun vlucht van de kust. Ze hadden hoop op een spoedigen vrede.

Eensklaps begon het geweld weer. De kanonnen huilden en de mitrailleurs tikten; de Nederlandsche schildwachten kropen in kuilen, als dekking gegraven. Wij schuilden op een hoeve. De boer had zijn paarden en vee uit den stal gehaald en wat verder Nederland in gebracht.

Eindelijk kwam er weer wat rust. Dan hoorden we van de grens het geschrei der gewonden, daar tusschen het struikgewas van de kanalen.

Ja, 't waren tragische uren. En men hoopte op een wapenstilstand, maar intusschen sneuvelden er nog zoo velen in beide kampen.

Dan liep er een gerucht, dat de Duitschers weer vorderingen gemaakt hadden. Slaan we even 't dagboek open:

27 Oktober. — Tegen den morgen rust. Zondag; doch geen klokken roepen ons

ter kerk; het is verboden te luiden, want op den toren staat een Belgische observatiepost omringd van kunstmatigen nevel. Maar toch is er mis, echter is er weinig volk; de angstigsten gaan achter een pilaar uit vrees voor obussen. De kerk is reeds getroffen, juist boven het altaar van Onze Lieve Vrouw; alle stoelen zijn wit van stof en kalk, het venster, dat de grot van Lourdes verbeeldt, is vernield. Des middags groote vliegerbedrijvigheid. 't Is Molentjes kermis, doch nooit is zij zoo stille gevierd. Waar 't vroeger zoo woelig in de herbergen was, is er nu geen mensch te zien, maar in die zelfde volkrijke straat is er een aardig tooneeltje gebeurd, verleden Donderdag.

't Was in den namiddag en de kok van een compagnie van het 21e regiment reed met zijn eten naar de soldaten, welke aan de Rapenbrug stonden; daar gekomen was niemand te zien, doch een soldaat kwam door de vaart gezwommen, roepende: Vlucht, de Duitschers zijn doorgebroken, al onze makkers zijn gevangen! En zoo kwamen die zelfde soldaten te vierklauwe 't Molentje binnengevlogen roepende: «De Duitschers, de Duitschers zijn daar weer!» Ge kunt u verbeelden wat dat daar was; alwie beenen had sloeg op de vlucht. Doch wat was er gebeurd? Reeds van in het begin hadden de Belgen de Rapenbrug ingenomen en hun stellingen langs de overzijde der vaart gemaakt, en dien namiddag hadden de Duitschers een aanval op de brug gedaan en de Belgische bezetting, eer dertig mannen, gevangen gemaakt; ze waren dan tot op een driehonderd meters langs deze zijde der vaart gekomen.

Dit verwekte eenige paniek onder de vermoeide mannen, maar van een doorbraak was er natuurlijk geen sprake, al verbreidde dit gerucht zich ook verder.

De Duitschers hadden trouwens geen ander doel dan, zooals we reeds zegden, den terugtocht van het hoofdleger te dekken. Nu en dan kwamen er van hun soldaten over, die zich lieten interneeren.

De strijd woedde voor ons leger van Maldegem tot aan het afleidingskanaal der Leie, waar dit zich Zuidwaarts buigt en nu den weg naar Gent versperde.

Balgerhoeke, waar de twee kanalen naast elkaar loopen, werd zwaar beschadigd en daar leden wij nog veel verlie-

zen. Ook andere dorpen als Zomergem, Ronsele, enz. moesten het ontgelden. De Duitschers werkten veel met gas en tal van burgers eveneens werden er het slachtoffer van en naar Brugge ter vpleging vervoerd. 'De bevolking werd door dezen plotselingen oorlogsstorm verrast. En wat wist zij van al de hel-sche oorlogspraktijken. O, toen hebben er zich in het land van Schipdonk, van Leie en Schelde nog gruwelijke drama's afgespeeld.

Ja het waren zeer tragische dagen. Laten wij eenige tooneelen beschrijven.

« Sedert bijna acht dagen lag het 5e jagers op eenige honderden meters van het afleidingskanaal der Leie, tusschen palen 19 en 23 », schrijft majoor Tasnier 1) « De Duitschers zaten sterk verschanst op den Westelijken oever. Steeds kregen we heviger mitrailleurvuur.

Op 21 Oktober werd een stoutmoedige verkenning, door onderluitenant Mahieu der 2de compagnie, den held van Passchendale en Zilverberg, geleid, met verliezen afgeslagen. En onder kanongebulder ontving het klein kerkhof van Oostwinkel het stoffelijk overblijfsel van adjudant Everaerts en korporaal De-poorter.

Den 29en bevond het 1e bataljon zich in derde linie op Ten Doorn, aan den Oostelijken zoom van het Drongengoed. Niets liet een onmiddellijk offensief voorzien. Men vertelde dat men den uit-slag moest afwachten van den aanval der Franschen ten Zuiden van Gent.

Toch werden nieuwe batterijen van 75 en van 155 opgesteld en vrachtauto's rachten **gansche stapels** munitie op den weg van Maldegem naar Ussel.

Den 30en 's morgens... telefoongesprek.

De kommandant van het 1e bataljon dadelijk bij den korpsoverste. Vlug naar den kommandopost.

— Tegenwoordig, kolonel! Een hand-druk.

— Ga zitten! Neem nota: het IIde bataljon blijft in eerste lijn, het IIIde in piket. Het 1e bataljon zal den Westelijken oever verkennen, zoo mogelijk de stellingen nemen en er zich verschansen. Om 14 uur 30 moet het op ongeveer 300 meter ten Westen van den steenweg Lei-

1) Ronselestraat.

schoot-Ronselestraat zijn. Twee verkenningen van officieren moeten zich richten naar paal 19,3 en 19. De mitrailleurs-kompagnie zal de Deutsche stellingen beschieten. De artillerie heeft haar instructies ontvangen. Laat onmiddellijk de punten verkennen; de mannen zullen tegen 11 uur eten; zoo kunt ge op 't uur ter plaatse zijn. Tot weerziens en goed geluk. »

Hoe dikwijls hadden we dien laatsten wensch gehoord, eerst met zekere ontroering, dan, op den langen duur zonder er veel gewicht aan te hechten? En toch hoe menig maal werd op zoo'n oogenblik een handdruk gewisseld tusschen officieren, die elkaar niet meer zouden terug zien, hoeveel dapperen die niet meer terugkeerden, had men « goed geluk » gewenscht.

Toen de bevelen overgebracht waren gingen de compagnies van I, langs verschillende wegen, want de vliegtuigen waren nog altijd te vreezen, naar de aangewezen punten. Men hield geen appel. Om 14 u. 30 was het bataljon ter plaats; haastig groef men zich wat in, achter de hagen.

Eerste verkenning. Onderluitenant Heyman, 1e compagnie. 't Is een zeer jonge officier; onder zijn jas draagt hij nog de adjudantsvareuse. Zooveel anderen zijn sedert 28 September gevallen.

— Uw taak zal moeilijk en gevaarlijk zijn.

— Ik zal gaan waar mijn plicht mij roept.

Hij vertrekt; de sergeanten Backe, en Fonteyne, zes mannen, vrijwilligers verkennen hem. De hoornblazer Van Wambeke zal verbindingsagent zijn.

Tweede verkenning. Luitenant Libert, 3de compagnie.

— Tegenwoordig!
— Het terrein, waar gij u begeeft is zeer bloot, wees voorzichtig.

— Mijn goede ster zal mij geleiden.
Hij groet en gaat dan ook, door vrijwilligers gevolgd, naar de zone van den dood.

15 uur. Onze artillerie komt in werking en onze machinegeweren ratelen. De vijand zwijgt.

15 uur 15. Een verschrikkelijk lawaai. De vijand antwoordt. Granaten van 70, 105, en 15 vallen dicht. Een onheilspellende kreet: « Gas! »

Tusschen vlagen van brisants hebben de Duitschers gasgranaten gezonden. De jagers zetten haastig het masker op. Te laat. De Deutsche uitvinding van April 1915 heeft ons weer eens verrast. De mannen vallen versmachtend neer. Op de eerste baar wordt kapitein Lerocq, van de 1e kompagnie weggebracht, door gas bedweld en door een granaatscherf ernstig gewond. Op een tweede ligt de kommandant der 3de kompagnie, luitenant Chevalier, advocaat, vrijwilliger; beide beenen zijn door een machinegeweerkogel doorboord. Hij laat zich bij zijn overste brengen. «Majoor, ik wil u nog tot weerziens toeroepen, het spijt mij zeer, verplicht te zijn u in deze omstandigheden te moeten verlaten.»

En twee uren lang duurt de droevige stoet voort van gewonden, door gas getroffen, van dooden.

Stoisch, van de meeste zijner oversten beroofd, wacht het bataljon, in gas en vuur, de inlichtingen der verkenners. In een slijkerige gracht ligt de aanvoerder aan den telefoon. Ginder worden de oversten ongeduldig. Wat kan men hun zeggen? De patroeljisten doen hun werk, er zijn veel gewonden, door gas getroffen, stervenden, dooden.

Daar komt Van Wambeker.

— Wel, jongen!

— Slecht majoor. Lens is gedood, de luitenant gewond, Herman ook, Minet gegazeerd, hier is het briefje.

De verschrikte bataljonschef leest: «Op 200 meter N. O. van de brug; 16 uur. Hebben de Deutsche loopgraaf bereikt, maar worden met handgranaten teruggeworpen. Veel mitrailleurs in werking. Zeer sterke vijandelijke stelling.»

Met den krop in de keel, krabbelt de majoor op het vodje papier: «Keer naar onze linies terug».

En dan aan den telefoon: «Allo, allo». Geen antwoord. «Allo, allo». Niets... De draden zijn afgesneden. «Foulon vlug er heen.» En de dappere soldaat van den telefoondienst vliegt langs de linie weg met een looper, die aan den kolonel de zoo ongeduldig verwachte inlichting brengt. Een slag. Een vijftiener ontploft in de groep afgevaardigden en seiners. Kreten, gereutel. Thonon en De Wolf zijn gedood, Hocquet is gewond. Dokter Cochez en aalmoezenier Hansen snellen toe. Het eeuwige teken

van geloof, hoop en liefde wordt boven de dooden gemaakt; een brankardier en Perote zetten de beenen van den ongelukkige Hocquet af. Aan den telefoon meldt luitenant Daro dat de verbinding met de achterhoede hersteld is. Korporaal Coopman heeft driemaal het spervuur gekruist, om de inlichtingen over te brengen.

Bij paal 20 is de toestand dezelfde als bij de brug. De Duitschers zijn sterk georganiseerd.

Zonder hevig geschut der zware artillerie moet men niet trachten hen aan te pakken. De vijand blijft daar schieten. In de 2de kompagnie zijn onderluitenant Nicaise en verscheidene mannen zeer ernstig gewond.

Luitenant Heyman keert van de patrouille terug. Zijn hoofd is omwonden. Hij vertelt, dat Lens in de Deutsche loopgraaf sprong, roepend: «Ik ben er... volg mij...», maar met handgranaten werden wij terug geworpen. De dappere Lens is gedood, ik heb zijn lijk kunnen mee brengen. De gewonden zijn verbonden.

— Wat hebt gij?

— Ik geloof, dat het linkeroog verloren is. Een van hun granaten ontplofte naast mij.»

Ziedaar een episode uit die laatste dagen.

Voor het kanaal lagen ook het 8e, het 18e, 19e en 13e linieregiment die er ook zwaar beproefd werden vooral door het gas en het zwaar geschut.

Sommige dorpen, gelijk Aalter, waar het veldhospitaal der 4e divisie was, zagen een stroom van gewonden en al die tooneelen van lijden wierpen een zware schaduw op de eerste vreugde der bevrijding.

En dan verder aan de Leie, van Deinze naar Kortrijk en in het land van Leie en Schelde ging het nog tragischer toe, zooals we straks zullen hooren.

Op 1 November verkortte de Duitscher zijn front. Hij trok van Sint-Laureyns tot achter de Terneuzensche vaart. 'k Herinner het mij nog levendig.

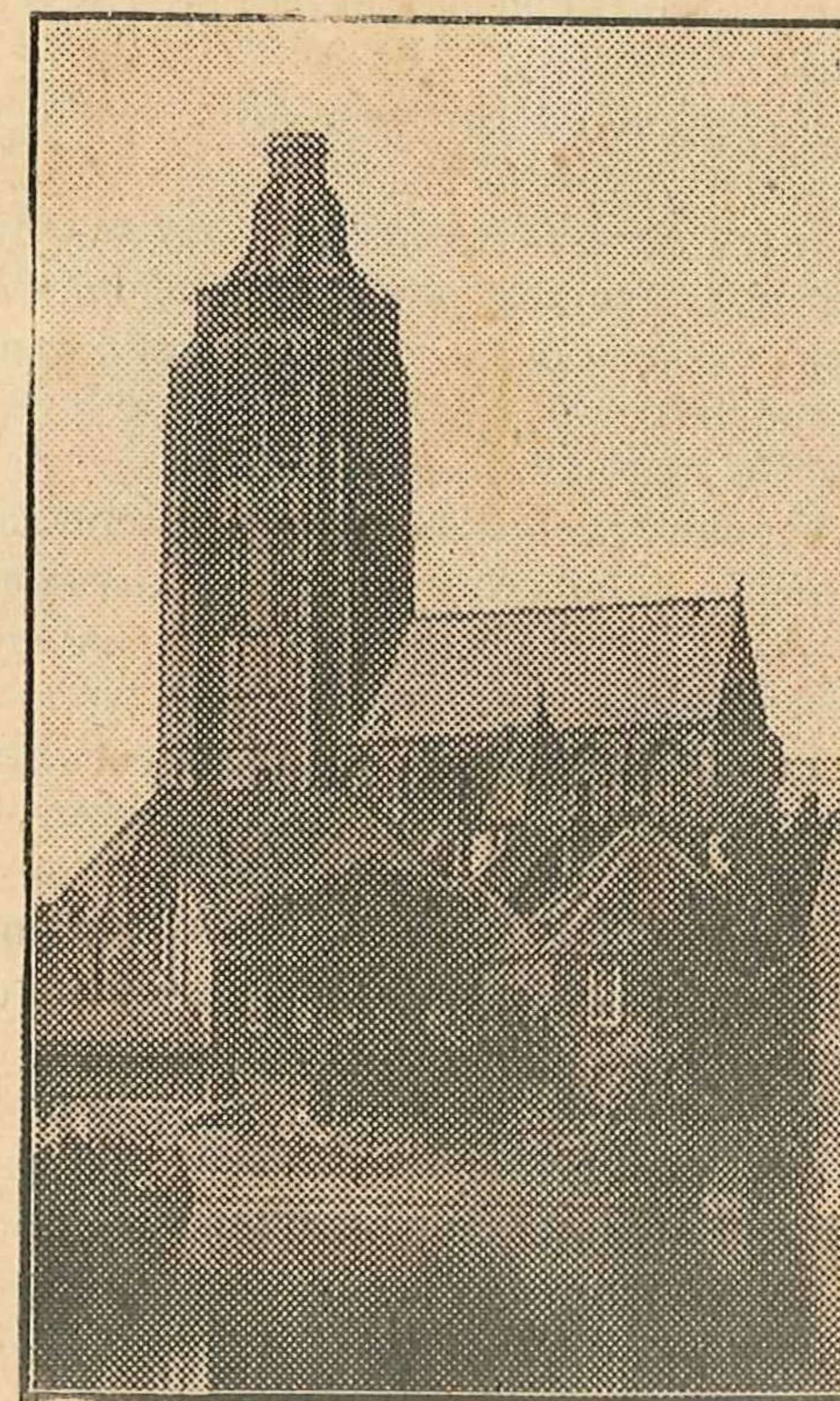
Op een Zaterdagmorgen waren de Duitschers weg en 't Meetjesland was bevrijd.

'k Gled door den draad, zooals vroeger, en ik spoedde me nu naar Sint-Laureins, waar men juist de vlaggen uithaalde. Van 't gemeentehuis wapperde

reeds het vaandel. Het was verscheurd. Zoo hadden de Duitschers het in 1914 van den gevel gerukt. Maar de menschen staken het weg, in de zekerheid, dat het weer eens zijn kleuren ontplooiën zou.

En al de dorpelingen liepen samen, elkaar afvragend, of 't nu toch zeker was van de bevrijding. Maar ja, daar snelde de eerste soldaat binnen en ze droegen hem in triomf naar 't gemeentehuis, waar burgemeester Ingels hem den eerewijn bood uit een flesch, die de Duitschers nooit gevonden hadden.

Mannen van den IJzer trokken zingend van den Vlaamschen Leeuw voorbij Ledeganck's standbeeld te Eekloo en 's Zondags bezocht Koning Albert de stad.

De St-Walburgakerk te Oudenaarde

Toen zag ik de kruisjes in 't Meetjesland en de ruïnen... en 'k gevoelde 't tragische van al deze offers nog gebracht, toen 't zuchtend Europa reeds naar het dagende licht van den vrede staarde.

De klokken luiden te Maldegem, te Watervliet, Bentille, Kaprijke en elders.

'k Kwam te Maldegem op 't kasteeltje van Delille. De vader was nog niet uit gevangenschap weergekeerd. We hebben zijn wegvoering verteld.

Na den wapenstilstand kwam hij terug. Het was nacht. Met zijn alpenstok

klopte hij op de deur. In 't torenke ging een vensterke open en wat benauwd vroeg een stemme: «Wie is er daar?»

En van beneden klonk het:

— «Kinderkens, zijt nu maar stillekens blijde... 't Is vader, die weerekeert!»

O, toen ik dat schoone Vlaamsche woord hoorde, kreeg ik de tranen in de oogen.

Dat was de heerlijke tijding nadat de oorlog van Maldegem afscheid genomen had met kanongebulder en granaatgeweld, met de kreten van stervenden en 't geschrei van gewonden.

Maar 't Meetjesland wist, dat uit al dat vreeselijk barenswee de verlossing kwam, zooals we die eindelijk blijde zagen openwapperen in de honderden vlaggen.

En ik zag weer de groote baan, zoo menigmaal afgewandeld door Ledeganck, toen hij te voet naar de Hoogeschool van Gent trok, door vrouwe Courtmans, die 't leven der bevolking afkeek, door Delille die weer voor zijn volk schrijft en kampt, en moediger dan ooit, niet ondermijnd, «want hij is altijd al lachende opgestaan te midden der grootste ellende.»

Maar aan de Leie en tusschen de Leie en de Schelde was het tragisch nu. Wij kunnen er geen beter denkbeeld van geven dan naar eigen onderzoek (1). Na de gebeurtenissen bezochten we deze streek en schreven daarover:

De wind stuwt me voort over den breedten, maar zoo hobbelig geworden straatweg van Kortrijk naar Gent.

«Wasser für durchmarchierende Truppen» lezen we op veel gevels.

Ja, ik weet het waarom de baan versleten is. Hierover stroomden legers met daverende wagens, schokkende kanonnen, ronkende auto's.

Hier goldden de keizerlijke heerscharen, die ten doodendans gingen, ginds naar Ieperens bloedige velden.

De eerste gemeente, welke ik bereik, is Harelbeke. Ze is er vrij goed afgekomen. Tal van huizen zijn wel gehavend,

(1) Daar ons boek zich vooral tot 't IJzerland bepaalt, zijn we nu beknopter; wij noemen het land van Leie en Schelde trouwens nader te beschrijven.

en bijna al de raamopeningen der kerk met planken toegestopt, maar we zullen nog andere ruïnen zien.

Op 't kerkhof sluimeren Engelsche en Duitsche soldaten. Ik zie een eigenaardig kruis. 't Is een schroef van een vliegtuig, dat het graf toont van luitenant Bardfeld, die bij Zandvoorde naar beneden stortte.

Harelbeke... We bekijken het huizeke waar Peter Benoit, Vlaanderens grootste zanger, geboren werd.

« Toen mocht de bejaard spelen
Van al uw torentransen... »

Waarom denk ik aan die regelen? Ze kwamen me tijdens den oorlog zoo dikwijls voor den geest...

Is het omdat ik met duizenden de Rubenscantate beluisterde op de Groenplaats te Antwerpen, den Zondag voor de mobilisatie? Toen riep Benoit's geest het als 't ware nog de wereld toe, in dat machtig heerlijk gezang:

« Vorsten 't zwaard in de schede gestoken »

Toen dreunde daar nog de hymne van den vrede, van de kunst, van alles wat verheft...

Helaas, een week later begon 't afschuwelijk drama...

Harelbeke is Peter Benoit's geboorteplaats. Zie in die kerk zong de knaap op 't hoogzaal. In dat huizeke beluisterde hij moeders vertellingen of werd hij geboeid door nonkel Jan. Langs deze paadjes wandelde hij zoo gaarne, geroerd door het murmelen der Leie en dan vond hij de bezieling voor zijn Vlaamschen arbeid. Aan deze sluis was zijn vader bediende. Te Harelbeke ontvluchtte Benoit zoo gaarne de woeling der groote steden. Lees wat vader Sabbe, zijn vriend, van die wandelingen in 't Leiedal verhaalt.

En nu dolen we over 't oorlogstooneel! Neen, we kunnen ons aan die gedachte niet wennen.

Er u aan wennen! O die drama's alerwegen! Dit gehucht hier voorbij Harelbeke heet Waalshoek. Alle huizen zijn geschonden. Zie dit kelderke; bij den strijd aan de Leie bevatte het 23 menschen. Het huis stortte neer en de verschrikte lieden vluchtten naar dat ander kelderke daar van die hoeve. Nu waren ze met 42. De hoeve kraakte, waggelde, viel in elkaar... De ongelukkigen

stormden over de velden weg. De boer echter verwijderde wat steenen en bleef met eenige anderen in de schuilplaats. Een bomscherf doodde hem. Naast het lijk werd een vrouw moeder. In een anderen hoek schreiden angstige kinderen... Op Waalshoek alleen kwamen zeven burgers om.

Wen dan aan al die tooneelen!

Nu vloeit de Leie kalm voort tusschen de ruïnen en weiden vol putten.

Wat verder staat een groote zagerij door de Duitschers gebouwd. Burgers moesten er arbeiden. Op een gevel lezen we nog:

« Dies Werk erbauten wir im krieg
Auf Gott vertrauend und auf sieg »

(Dit werk bouwden wij in den oorlog, vertrouwend op God en de overwinning).

Hoe spottend grijnzen nu die overmoedige woorden!

Ik rij verder. Rechts over het veld ligt het ook zeer geschonden Waregem. We komen door Zulte, wel gehavend maar waar men ons zegt:

« Ge moet Olsene eens zien ».

En weldra staan we bij een ontzaglijken puinhoop, het dorp Olsene, 't sterkste punt aan de Leie, waar dagen lang gestreden is.

In deze gemeente kwamen een honderdtal burgers om. 'k Zie graven op het kerkhof vlak aan de Leie zelf en er rusten ook Fransche kolonialen en Amerikanen, maar de meeste soldatengraven zijn in 't veld en 't kasteelpark.

De Franschen kwamen eerst over de Leie, maar bleven vijf dagen worstelen op de smalle strook tusschen 't dorp en 't station. Toen rukten Amerikanen aan.

De bewoners vertellen 't u hoe ze allen met doodsverachting streden. De Amerikanen lieten zich niet door 't hevigste vuur weerhouden... Maar de weg was met dooden en gewonden bezaid. Veel burgers vielen door eigen onvoorzichtigheid. Er was hun aangeraden te vluchten. Maar ze deden het niet. Sommigen gingen tijdens 't gevecht kalm uit kelders om eens te kijken, hoe het daarboven ging. En ook hier werkte 't gas, 't helsche gas.

Modest Huys, de Vlaamsche kunstschilder, woont te Olsene. Ik wil hem bezoeken. Zijn huis ligt geheel plat. 'k vond hem op een hoefje tegen de Leie.

Hij vond geen dak meer, geen meubels. Twintig schilderijen werden vernield. Hij vluchtte met vrouw en kinderen, wat kleeren op een steekkar. Zoo moest hij naar Cruyshautem maar ook daar volgde de oorlog. Dan ging het in een rijtuig, waarachter de steekkar gebonden was naar Oudenaarde. We hooren wel wat er te Oudenaarde voorviel. Deugnieten stalen hier 's schilders karreke, en op een wagen van 't Voedingskomiteit reed het gezin met andere bannelingen naar Nederbrakel.

We spreken hier in een echte Vlaamsche kamer. Rustig tikt de ouderwetse staanklok. De bazin schenkt koffie op. Door 't raam zien we 't puin. Mij en dit meisje hebben de zwarte soldaten over de Leie gedragen, vertelt de vrouw. We hadden al acht dagen in den kelder gezeten. Toen kwam 't gas. De Fransche zwarten hielpen ons. We vluchtten in 't donker door de weiden. Ik viel eenige malen over lijken.

— En ik meende dat ik tegen een steen stootte en 't was een hoofd, zei 't meisje.

— We gingen naar Wakken waar de zware kanonnen der Franschen stonden.

Te Wakken was een meisje, wier verloofde in de laatste gevechten sneuvelde.

Dat was de schuld der Duitschers, die nu nog ginds over de Leie Vlaanderen teisterden.

Het meisje ging naar de Fransche kanonniërs.

— O laat me een schot lossen! smeekte ze. Ik wil m'n verloofde wreken! Laat me schieten naar die Duitse boeven!

Ze hield aan en toen mocht ze.

En ze vuurde het monsterstuk af... Huilend vloog de granaat naar de Duitse linie.

Zoo hoor ik hier de verhalen der Leiestreek, en Huys spreekt voort over de bezetting en de verlossing, terwijl de avond over het zwarte puinenland valt. 't Is me of de rouw haar schaduwen strekt.

Ik moet heen... Nog vijf en twintig kilometer scheiden me van Gent en de regen slaat neer, de wegen worden weer vuil, en ongunstige zwervers sluipen als 't laat wordt, rond.

Machelen, Petegem en Deinze, hadden

ook ontzettend geleden. Daar eveneens vielen veel slachtoffers onder de burgers.

Zoo bezocht ik ook Ingooigem, 't dorp van Verriest...

Ik heb eenige dagen op onze treinen gesukkeld en er een zware verkoudhe opgedaan en me er gruwelijk verveeld, als ik uren tusschen een samengeduwde menigte stond.

Dan maar weer liever 't rijwiel op, al doen de wegen u soms denken aan een stoppelveld, waarover ge blootsvoets loopt, en moet ge overal waar ge bij een vriend binnenlandt, de halve keuken opeischen om uw jas, sokken, schoenen, das, pet en wanten te drogen.

Maar met de fiets blijft ge uw eigen meester, stapt ge af, waar ge verkiest en klapt ge, met wien ge wilt.

En nu rij ik den witten weg naar Ingooigem op, die me leidt tot aan 't Lijsternest, aan den grooten steenweg.

— Weet ge 't nog vijf jaar geleden, vroeg me een vriend, van de feeste te Ingooigem, toen we Verriest gingen vieren, van ons noenmaal op 't klaverveld, onder 't linnen gespan? Schooner Vlaamsche feeste heb ik nooit geweten!

Ja, ik denk terug aan dien tijd, en weer wil ik Verriest bezoeken, maar hoe schamel ziet Ingooigem er nu uit! Overal geschonden huizen en hoeven, en gaten in den toren, in het dak en de muren der kerk. Ginds op de hoogte een molen, die half omverre ligt, en tegen de Schelde in de vallei, het puin van Avelgem, waar honderden burgers door stikgas omgekomen zijn.

Hier, tusschen Leie en Schelde, ligt 't laatste slagveld van den gruwelijken oorlog en het draagt overal de wonden van dien storm in de zwarte streep van dorpen, welke 't schoone land doorzindert.

Met ontroering zie ik 't gele huis, 't laatste vóór 't klooster. Men heeft me al gezegd, dat de paster « thuis is », maar ziek ligt, en vreugde vervult me, want de koene Vlaming leeft dan toch nog, al tempert weer een vlaag van onrust de blijdschap. Want ziekte op dien hoogen leeftijd, na de vier oorlogsjaren, kan gevaarlijk zijn...

Ik bel aan en Pauline opent de deur. Wie Verriest bezocht heeft, kent ook Pauline, de trouwe « maarte », die de

gasten van haar meester zoo goed ontvangt.

— Meneere de pastere is ziek, vertelt ze, maar vandage is hij voor den eersten keer uit zijn kamere gekomen, en nu zit ie wat in de keuken. Kom binnen.

'k Ben wel wat gegeneerd... 'k Sta daar precies niet in gala-kleeding. Uit mijn oudste, verfrommelde, bemodderde jas druipt het water en de laarzen, welke tot m'n knieën rijken, zijn bezet met een dikke laag vettig slijk van 't Schelde- en Leiland.

Maar ze zijn hier, na al 't gebeurde, van zoo'n kleinigheid niet meer verwaard.

— Kom toch binnen! herhaalt Pauline, en eensklaps zie ik den pastor, in zijn zetel gedoken, een sjarp om den hals.

Hij grijpt mijn hand en houdt ze lang vast en 't doet hem blijkbaar goed, dat een Vlaming naar hem komt zien.

—Er zijn er zoo velen, die 't willen weten, hoe ge 't stelt, zeg ik.

— En ge gaat een boterham eten en een potje koffie drinken, beveelt de maarte.

— Maar Pauline, weerstreef ik.

— Ja, ja, ge gaat wat nuttigen, bevestigt Hugo Verriest. Geef mij een arm en dan zullen we in mijn kamer wat klappen.

Hoe eenvoudig hartelijk is deze ontvangst! Och! 't is waar, in de kamer staat een spreuk op de schouwe. « Hier zijn de vrienden thuis », en al kunnen we in dat vertrek, gehavend door de beschieting, niet zitten, toch is de leus van 't huis van kracht gebleven.

We begeven ons naar een kamer rechts, waar naast een bed een kachel brandt, en een tafel vol boeken en bladen ligt. En 'k bezie Hugo Verriest eens goed.

Vermagerd en verouderd is hij, maar onder 't zwarte kabotseke tintelen nog even levenslustig als voorheen de goedge oogen en om den wat ingezonken mond monkelt de tevreden glimlach...

En 't is dezelfde zachte stem en de vloeiende tale, zoo gaarne gehoord in Noord en Zuid.

— Ja, 'k ben zwaar ziek geweest, vertelt me mijn minzame gastheer. Is 't van het gas, waarmee de Duitschers schoten, is 't van het verblijf in den kelder, 'k en

wete het niet, maar ik heb in m'n bedde gelegen en ben er vandage weer uitgekropen.

— In den kelder? vraag ik.

En nu hoor ik Verriest's verhaal uit de dagen, toen de laatste storm van den oorlog ook over Ingooigem woedde.

Men had verteld, dat Verriest in een Deutsche auto gevlucht was, en Stijn Streuvels met hem, en de vuige laster werkte alweer, omdat het hier twee bekende Vlamingen gold. Een Belgisch blad uit Den Haag schreef een hoonend artikel over Streuvels en de redakteur, die heel ver en veilig van den oorlog zat, zou over Verriest uit een gevoel van humaniteit maar zwijgen!

Noch Streuvels, noch Verriest zijn met een Deutsche auto gevlucht.

Streuvels is ernstig ongesteld geweest door het stikgas, maar nu weer beter en draagt rouw over den dood van zijn moeders vrouw en zijn schoonzuster, in deze roerige dagen gestorven. Thans is hij toch beter.

En Verriest! De oude pastor, die op zijn tachtigste is, zat met veertig dorpelingen in zijn kelder, toen de granaten der Duitschers over het dorp huilden en hier en daar — ook in zijn eigen woning — binnensloegen.

— Ha, die kelder, vertelde de grijsaard mij, ge zoudt er een roman van schrijven. We bemoedigden elkander, in al die dagen en nachten, en ik moeste weer ons volk bewonderen, hoe het met een blijde spreuke en een boert, als de bommen barstten, de vreeze wegdreef en 't herte hoog hield. We zaten nog tusschen de twee legers en op een morgen komt er een krijgsman beneden en roept: Kameraad, Kameraad! 't Was om te vragen of er geen vijanden waren die zich wilden overgeven. En dan zagen we, dat 't een bondgenoot was.

— 't Is een Engelschman! riep er een. En dat hadt ge moeten zien! De vrouwen grepen z'n handen, z'n hals, z'n schouders, ze schreeuwden, snikten, lachten al door een, en ze begroetten hun verlosser na vier jaren bezetting. De Engelschman was zelf te vele aangedaan om iets te zeggen en liep de trap op. Twee Britsche officieren raadden ons dan voort te gaan, want 't zou er van 't geschut heel leelijk gaan doen. Zoo

we trokken met een heele groep weg, de bane naar Kortrijk op.

— Te voet vraag ik.

— Ja, te voet, en met een steekkarreke mee, voor wat have. En boven ons schuifelden de granaten, en terzijde in 't veld kletsten ze neere. 't Werd ons te heftig en onderwege vroeg ik aan twee Engelsche officieren om hulpe. Die waren zeer minzaam en gaven ons seffens vier kloeke Schotten mee, brave kerels, die ons karreke duwden en allerlei bijstand boden. En zoo dompelden we voort tot Sint-Louis, waar we een wagen kregen tot Kortrijk.

Aldus verhaalde Verriest me, en toen ik hem hoorde, hoopte ik, dat hij die vertelling ons nog eens in schrift, in een

kinderkens traag en pijnlijk sterven deed.

Pauline bracht de koffie en boterhammen binnen, en, sprekend over den schuwen tijd, nuttigen we 't maal, terwijl de regen van 't gehavende dak voor den gevel drupt en de avond over 't puinenland zinkt.

Hugo Verriest... Tijdens de vier bezettingsjaren is hij midden van zijn volk gebleven, hier op den eenzamen berg van Ingooigem.

Mannen, die den oorlog slechts uit persmededeelingen kennen, hebben zich niet ontzien hem te belasteren. Waarom? Omdat hij een vooraanstaande Vlaming is!

Eén veroordeelde hem zelfs tot twaalf

Prins Leopold te Eekloo door den provincie-gouverneur Lippens begroet

boekske, geven zou. O, al heeft zijn hand, zijn geest is nog zoo helder en zijn geheugen frisch, en de ziekte wijkt.

Hugo Verriest, met zijn doolaards, langs Vlaanderens wegen, door 't gruwzaam oorlogsland, terwijl van den bultigen Kluisberg, ginds over de Schelde, en van de Tiegemsche hoogte, de kanonnen huilden, hun granaten over de valleien en heuvels slingerden, vernielend de witgekalkte hoevekens en de huisjes met hun weefkamer, de hutjes der armen, de torens en kerken, molens, en spuwend ook het moorddadig gas, dat de longen aantast en mannen, vrouwen,

kogels... altijd met zijn pen op 't geduldig papier.

Dan is daar een geschiedenis van Verriest, die Deutsche soldaten op wijn onthaalde. Uit de edele waarheid zuigt de laster venijn.

't Was in 't begin van den oorlog. Er kwamen Deutsche ulanen op Ingooigem en ze bleven staan voor 't herbergje tegenover de pastorie, een huizeke nu deerlijk stuk geschoten. Ze eischten een hamer, een vijl, eieren en bier.

De menschen verstonden ze niet.

De ulanen hielden den revolver in de vuist en werden nijdig, begonnen te

dreigen en grepen woest een der dochters bij den schouder. Een ander meisje kwam huilend in de pastorie om hulp geloopt. En de toestand werd zoo ernstig, dat de vader der dochters al van zijn land gestormd kwam, op 't geroep, dat de Duitschers een van de meisjes zouden vermoorden.

Wat dan, zoo de burger en de ulanen eens handgemeen werden en andere benden zouden aanstormen onder den kreet: « Man hat geschossen! Een franc-tireursnest! »

Hugo Verriest zag 't gevaar in. Kon hij de ulanen maar weg krijgen! De pastoor begaf zich naar de ruiters en vroeg wat ze begeerden. Hij zond naar den smid om een hamer en een vijl, en de Duitschers frutselden wat aan een zadeldel en eischen dan eieren en bier.

Hugo vertolkte hun spraak en de meiskens gingen om eieren, maar bier hadden ze niet. De ulanen werden weer misnoegd en Verriest zei:

— 'k Zal u een glas wijn geven, want bier is er niet, en rijdt dan voort, want de menschen hier willen de soldaten geen kwaad doen gelijk gij peinst en zijn geen franc-tireurs.

En blijde monkelde hij, toen de ruiters vertrokken en de menschen te Ingooigem van den schrik bekomen waren.

Dat is de geschiedenis en zoo redde de grijsaard zijn dorp van de ruwe gasten. Wie zou er hem niet voor prijzen?

Dezer dagen werd een burgemeester gehuldigd en men spreekt er niet meer van hoe hij, om zijn gemeente voor bezetting te vrijwaren, sigaren en andere waren aan de Duitschers te Oordegem leverde. 1).

Maar Hugo Verriest moest belasteld worden, omdat hij een hoofdman der Vlamingen is!

Wij willen al die feiten rechtzetten, want ze mogen 't licht zien. We hebben in de pastorie te Ingooigem dat alles eens besproken.

Hugo Verriest kent geen haat en zwijgt over zijn belagers. Hij lacht eens, en zijn oogen blikken guitig, als hij zegt: « Ze hebben zooveel van mij in de gazet gedrukt! » Groter nog rijst de ranke gestalte voor ons op...

* * *

Ik ga heen. Ik wil den herstellende niet te lang vermoeien. Pauline leidt me weg en ze zegt het haar meester na: Al tijd welgekomen.

« 't Huis staat nog overhoop », klaagt ze. Plankjes en bordpapier, waar ruiten moesten zitten. 't Dak wat gestopt om den regen buiten te houden. Maar er zijn gaten en barsten in de muren. Dat vertelt de maarte me, als ik in de keuken mijn pijp aansteek en dan mijn jas toeknoop, want regenvlagen slieren langs de velden, daar in de richting van Vichte.

Ik kom aan de voordeur. Hier stond Hugo Verriest, toen vlak bij hem twee granaten ontploften, die twee officieren en vier paarden doodden. De pastor bleef ongedeerd, maar de dood was toch langs hem gegaan.

Nu is de storm van den oorlog gaan liggen, doch veel heeft hij weggevaagd.

'k Trek 't puineland door. De weg daalt en rijst langs gehavende of vernielde huizen. En de dorpen Avelgem, Ootegem, Kerkhove, Berchem, Waarmaarde, Elzegem, Petegem, Tiegem, Beveren en andere, wat hebben ze geleden!

Gevluchte bewoners zijn teruggekeerd. Ze hebben hun huis wat hersteld, met een muur van stroo, een dak van riet, met planken en pakdoek, om toch een beschut hoekje te hebben in dit guur seizoen.

Maar velen keeren niet meer terug.

Toen ze in den kelder zaten, weggedoken voor de granaten der Duitschers, greep het stikgas ze aan. Sommigen bezweken in 't onderaardsch verblijf, na een bangen doodstrijd. Anderen vluchtten heen, maar 't vergif werkte reeds in de longen, en de arme lijdens stierven in een vreemde plaats, velen te Kortrijk. En nog zijn er elken dag die bezwijken, zoodat de rouw grooter en grooter wordt.

Een andere dag... Och, de dagen gaan maar open en toe nu...

In een gehavend torentje hoor ik een doodsklok tappen... Ja, dat is wel de passende klank bij al dat puin, en bij den zwaren rouw, die men zelden in de kleeren der bewoners ziet, maar welke zoo diep in 't harte schrijnt.

Vrouwen in kapmantel, meiskens met den omslagdoek over de lokken, dalen de helling af. Er is een lijkdienst geweest... Och, er zijn er zooveel nu hier tusschen Leie en Schelde, en men weent en bidt tusschen de gescheurde muren onder 't opengesloten dak van de gehavende kerk.

— De paster van Ingooigem, Hugo Verriest, heeft misse gedaan in zijn salon, en 't volk stond in den hof, vertelt men mij.

— En bij ons in de kerke regent het binnen. Dat ze ons teerpapier zenden. 'k Heb er toch al om geschreven naar den minister, zegt me pastor Jules Claerhout, dien ik te Kaster bezoek.

Claerhout is een geleerde. Een van de merkwaardige mannen uit de galerij Verriest, De Bo, Van Hee, Huys enz. en zijn klein dorpke daar op den berg heeft iets eenigs in Europa, een landelijk museum van plaatselijke volkenkunde. Claerhout heeft veel gereisd, is lid van talrijke wetenschappelijke vereenigingen, hield briefwisseling met buitenlandsche geleerden, en woont niet in een voornaam wetenschappelijk midden, maar op een kleine parochie, in 't harte van Vlaanderen.

Telde men een Gezelle, een Verriest? Doch Claerhout is er niet rouwig om, dat hij pastor is van dit dorpje. Kaster is een plaatsje naar zijn hart.

— « Deze heuvel, — zegt hij, — is een » der vier terrassen van den IJstijd, toen » 't bed der Schelde ontstond. 't Was » ook een deel der vooruitgeschoven » nie der Romeinen. Hier zijn veel » heden gevonden, onder meer uit den » jongsten steentijd. 'k Ontdekte kostbare » stukken voor mijn museum. Maar » 't fierst ben ik op mijn Goeden Dag » uit 1300, die hier ook te voorschijn » kwam. Ja, daar ziet ge een schoone » brok van Vlaanderen, waarlijk 't oud » onvervalscht, zijn eigen gebleven » Vlaanderen, met al die witte gevels » op groenen grond, met zijn houten » lens, kronkelende wegen en paadjes ».

En hij wijst me den wijden omtrek, waarover de avond stillekens valt.

Dat Vlaanderen is echter nu zoo jammerlijk geschonden. En 't is 't oorlogswee, dat me hierheen voert.

Langs puin en ruïnen ben ik den heu-

vel beklommen en dan moest ik door een nauwe gang, waar naast een deurtje de belklink der pastorie hangt. Die pastorie is een oud heerlijkheidje, ruim, eerwaardig in haar voorkomen, maar de maarte leidt me in een zaal, waar Claerhout's bed staat, naast allerlei meubelen en voorwerpen uit de kerk.

— « Ge moet maar niet veel kijken, we hebben maar twee kamers om te wonen, zegt ze. 't Huis heeft veel geleden van de beschieting. »

Claerhout vertelde 't zelfde, en spreekt over het « magazijn ».

— Twintig jaar geleden ben ik nog eens bij u geweest... zoo begin ik. 't Was te Pittem, om u te spreken over de afleiding van plaatsnamen.

— Ha, ja, 'k herinner 't mij... Inderdaad... 'k Heb me binst den oorlog veel met die studie bezig gehouden. 'k Had veel tijd. We zaten hier als gevangen. We waren gekortwiekt.

Als twintig jaar geleden — 'k herinner 't me nog goed — dampst Claerhout weer uit zijn pijp.

Maar 'k wil nu weten, wat er met den oorlog op Kaster gebeurd is.

— Ja, al met een keer kwam de storm. Hij brak los uit de IJzerstreek, loeide boven Overleie, dan hier naar de Schelde toe. En 't is rap verteld. Allen in den kelder voor de granaten en dan op de vlucht voor 't gas! Op de kleine parochie alle huizen beschadigd en achttien afgebrand, waarbij verscheidene hofsteden. Zeven burgers dood...

En Claerhout heeft zelf enkelen van die slachtoffers moeten begraven, sommigen voorloopig ongekist. Daarna ging hij ook heen. Die vlucht heeft erger voorkomen. Avelgem, Tiegem, Olsene hebben zeer veel dooden te betreuren.

— En 't museum?

— Is wat beschadigd, maar ik kan het weer in orde brengen. De oude munt ben ik kwijt. Brieven van vreemde geleerden verbrandden. De Engelschen hebben hier huisgehouden. Doch ik heb mijn « Goeden Dag » gelukkig teruggevonden. En nu herstellen, plakken, pleisteren en stoppen we zooveel mogelijk onze deerlijke parochie.

Claerhout is een man, om zelf de handen uit de mouwen te steken.

(1) Braun te Gent.

In 't begin van den oorlog, toen de menschen 't hoofd dikwijls kwijt waren speelde hij voor politie, hield orde en kalmte.

En zoo helpt hij nu aan den kuisch van 't rommelige, verbrokkelde dorp. « Schrijf, dat ze ons teerpapier zenden », roept hij me nog eens na, als ik heenga, om 't volgende dorp te bezoeken.

Tiegem... De naam is voor mij als een blijde klank, een vroolijk schallend lied, of als een tingelend zilveren klokje... En nog meer tooverst die naam voor mijn geest: ik zie molens draaien op kleurige heuvels, te midden van boomgroepen, witte gevels... 'k Zie torentjes op den kouter of in de vallei, rijzend boven roode daken, waarop de zon vonkelt.

« 'k Zie mij zoo geren, in 't zonnegeweld, rood dakpannen bloeien ».

Zoo zong Gezelle...

Tiegem toch biedt van zijn hoogte 't schoonste gezicht van Vlaanderen, en op de helling hingen villa's en lusthoven die schouwden over 't wonnig, weelderig land.

Nu is Tiegem een ruïne... Er stonden vier honderd en zes huizen; slechts veertig zijn ongeschonden gebleven in dien laatsten strijd toen 't hier veertien dagen lang granaten regende. Vijf en twintig hoeven liggen geheel afgebrand en negentien woningen zijn gansch vernield. Al de overige werden deerlijk gehavend.

Er woonden 1800 menschen... Vijf-en-zeventig kwamen om.

Polfliet, vrouw en vijf kinderen, allen dood.

Verbrugge Remy, zijn vrouw Elodie en drie kinderen André, Andrea en vijf kinderen, allen dood.

Van Dorpe, zijn vrouw en vijf kinderen, allen dood.

Charles Van Tieghem, de kerkswisse, zijn dochter en drie zoons, allen dood.

Madame Van Tiegem, haar drie kinderen, haar twee zusters en de maarte Maria Baart, allen dood, terwijl de man nu geheel alleen op zijn hofstee zit...

Zoo leest de pastoor, de heer Marcou me de doodenlijst voor.

'k Ben ook hier naar de pastorie ge-

gaan, achter een hek nevens de kerk. We zitten in een voorplaatsje, dat met een kamerke en de keuken de eenige woonbare vertrekken zijn. Op tafel pinkt een olielampje. Ik zie de lijst der vijf-en-zeventig slachtoffers in.

En ik hoor de drama's van Tiegem. Geheele gezinnen weggemaaid. 't Was van de beschieting en in 't geweld van den strijd, want bij 't Arnoldusbosch, bij de Barriere en naar Kaster op, vochten de Engelschen en Duitschers man tegen man.

Theophiel De Cock zat met zijn vrouw en geburen in den kelder van zijn hoeve. Deutsche soldaten verscholen er zich. Een granaat sloeg in en een scherp n rakte vrouw De Cock een been af. De Duitschers waren door Engelschen achtervolgd. Deze schoten in den kelder, niet wetende, dat er vluchtelingen waren. De Cock riep nog: « Civiel, civiel », en de Britten staakten dadelijk het vuren. Maar 't was voor sommigen te laat. De boer lag stervend neer. Ook zijn vrouw bezweek. Daarbuiten woedde de strijd voort.

De lijken konden er niet blijven. Geburen rukten uit een varkenshok eenige planken, maakten daarmee kisten, begroeven de dooden ter plaatse, daar men wegens de beschieting niet naar 't dorp kon. Een lijk lag twee dagen bij de kerk onbegraven. De grafmaker kon van het hevig vuur zijn werk niet doen. Overal loerde de dood.

De zoon van den fabriekbestuurder Lecluse vluchtte met een makker naar het klooster. Toen ze in den kelder wilden gaan, sloeg een granaat in en doodde beide jongelingen.

Een zwangere vrouw moest op de vlucht, om zich tegen granaten te beveiligen, langen tijd in een gracht met water dekking zoeken. Bij mijnheer Triphon Callens in de Kapellestraat, zaten 40 menschen in den kelder. 't Moorddadig gas joeg hen op de vlucht. Velen zijn elders door verstikking gestorven. Bij 't Arnoldusbosch vocht men met de bajonet. De boschwachter bleef dood van schrik, en werd voorloopig naast de kapel begraven.

Zoo hoor ik het droevig verhaal van Tiegem.

En dan Avelgem...

't Licht daar met zijn gehavenden toren als bij een groot meer... de overstromende Schelde. Er zijn ongeveer 180 burgers dood. En weer hoor ik de treurige verhalen, van al de drama's, van de wilde vlucht dan, als met den dood op de hiel; helaas, velen reeds de dood in longen en bloed: het helsche gas.

Van Berchem bij Oudenaarde leidt een weg naar Ronse. Eerst gaat hij steil opwaarts, voorbij Quaremont tot aan de herberg « A la Station ». Dan daalt hij. Aan die herberg moet ik rechts in naar den Kluisberg.

Hier sta ik op de « Knok ». 'k Heb een

hier vluchtten Berchem en Ruien, voor de beschieting.

't Was een lange stoet van bannelingen. Zoo juist heeft een oud moedertje 't me nog verteld.

« Ik lag, in dekens gewikkeld, op een kar, met twee koeien er voor », zei ze met haar gebroken stem. « Maar de beesten konden den berg niet op. Daar stonden we halverwege. En de granaten schuifelden over en langs ons heen. De Duitschers trokken af. 'k Riep een officier en vroeg of hij ons toch geen paard leenen kon. De man kreeg de tranen in de oogen als hij mij zag en hij liet twee

Intrede van den Koning en de Koningin te Gent.

blik op Quaremont geworpen. 't Heeft ook van den oorlog geleden. 't Is een oud dorp, waar men veel voorwerpen uit den Romeinschen tijd vond.

De weg van Berchem naar Ronse. Even schouw ik hem af van de Knok, waar eenige Engelsche soldaten bij houtstapels de wacht houden. De baan ligt nu eenzaam. Een leuder helpt zijn drie honden de kar naar boven trekken. Andere beweging bespeur ik niet.

Onlangs was het een lijdensweg, een der vele in 't land der Schelde. Langs

soldaten een paard halen en me boven op den berg voeren. Maar verder mochten ze niet, want ze moesten daar een post bezetten. Ik stond er weer. Eindelijk vond men nog een paard, dat de kar naar de stad trok ».

Mannen, vrouwen, kinderen, spoedden zich in een verwarde vlucht heen, terwijl de kanonnen over en weer boven de Schelde hun vuur spuwden. 't Was de laatste storm, die vreeselijk woedde, maar eensklaps bedaarde. De muil van 't geschut werd gestopt en de vluchte-

Afl 65

Uitgever J. HOSTE, St-Pieterstraat, 30, Brussel

Afl 65

“ Het Bloedig IJzerland ”

Prijs: 30 centiemen

VERBODEN NADruk.

WEKELIJSCHSE AFLEVERING

17 April 1921.

lingen keerden naar hun vernielde dorpen terug.

Nu ligt de weg bij Quaremont eenzaam en verlaten.

OP DEN BERGRUG

Ik sta den aarden weg rechts in en kom op 't kasteel van den heer Behaeghel. Voor de ramen zie ik witte kappen. De zusters van 't afgebrande klooster te Berchem vertoeven nu hier.

«De Duitschers hebben vier jaar op 't kasteel genesteld» vertelt me de portiersvrouw. «'t Was voor het boschwerk. Ze hebben 't binnen leelijk gesteld en de meubels weggevoerd. De laatsten, die op den berg bleven, waren twee ulanen. Ze hoorden dat de Engelschen te Quaremont kwamen en vluchtten rap weg».

Op veel plaatsen zie ik nog munitie liggen.

«Ja, wanneer gaan ze die weg halen?» vraagt de vrouw. «Een mensch is niet meer gerust. Zondag is er nog een schrikkelijk ongeluk gebeurd. Drie mannen wilden een granaat losschroeven».

De lezer begrijpt al wat volgt. Al tijd maar weer dezelfde geschiedenis van ongelukken.

«Het waren hier geen kinderen», zegt de vrouw, «maar menschen van boven de dertig. Twee zijn er al te Ronse dood en de derde is ver gezet.

'k Volg de dreef en kom aan een tweede kasteel, waar langen tijd een generaal verbleef. Van hier schouwde hij over het Schelde- en Leiedal.

Op onze schoonste kasteelen hebben hooge oversten genesteld. 't Was eerst voor hen een heerlijkheid, de «frische, frohe krieg». Te Berlijn, te Keulen, te Munchen woonden ze op kamers, worstelden ze veelal met geldgebrek, om toch hun «stand» op te houden. Nu was 't hun echte tijd. Ze heerschten hier als vorstjes. Buiten stonden drie, vier auto's tot hun beschikking, en in den stal de vurigste paarden. Soldaten dekten de weelderige tafel en dienden op zilveren, met trotsche wapenen geteelde schotels, de fijnste spijzen op. Een bevel en een militair concert vervroolijkte hun maaltijd. Zij, die in vrede tijd werkman of leeraar, leurder of advocaat, straatveger of ingenieur waren en nu 't effen grijs droegen, bogen

of groetten alleronderdanigst voor Zijn Exellentie, den hoogen overste. Een bevel weer en de bewoners van dorpen moesten in huis blijven, of om zeven of acht uur slapen gaan; de priester had niets over zijn kerk en de meester over zijn school te vertellen.

't Leek als in een sprookje van de fee met haar tooverroede.

Ja, ginds verder, waar die kanonnen huilden, zaten duizenden mannen in een stinkende, slijkerige loopgraaf, onder lijkenlucht, bij ratten en ongedierte, vervuild, haveloos, afgemat.

Maar als de hooge overste eens vluchtig kwam, strekten ze nog hun stramme beenen... Die mannen waren in zijn hand. Ze sprongen zooals hij aan 't touwtje trok, doch dat touwtje hing ver achter de linie in de weelderige kamer van 't schoone kasteel. En als hij goed aan 't touwtje trok, zoodat de mannen opsprongen en voortstormden en den tegenstander afsloegen, kreeg de hooge overste voor zijn verdienstelijke daad weer een onderscheiding.

't Is waar, er hingen dan lichamen stijf en bloedend aan de koorden. Ze gehoorzaamden niet meer. Ze werden uit de loopgraaf geworpen en vervangen door wat de overste noemde, zijn «mensenmateriaal».

En als vroeger parelde de gestolen wijn in de kristallen glazen en dwarrelde volkjes rook van de geroofde sigaren, dampden de spijzen, speelde de militaire kapel.

Zeker, vroolijk en frisch was de krijg. Iets anders dan 't benepen leven in de garnizoensstad met zijn vele zorgen.

Zoo gaan mijn gedachten, als ik op den Kluisberg stap en ons gehavend Vlaanderen zie, daar over de Schelde, als een ontzaglijke schilderij van groen en purper, grijs en wit, rood en geel...

De ijzeren Duitse muur stortte in. De legers trokken terug. De hooge oversten vluchtten uit onze kasteelen. Hun rijk was uit, hun macht gebroken. Velen verborgen hun eereteken, hun gouden banden.

Maar voor ze Vlaanderen verlieten, schonden ze nog een zijner schoonste deelen, ontwikkelden ze wolken van hun stikgas... en ik denk weer aan de woorden van den onderpastoor: «Klaarlijk is 't een wrake, een laffe, lage wrake.»

De Kluisberg is kaal geplukt... Weg zijn de statige boomen. De Duitschers hebben het bosch neergeveld. Honderden burgers van Ruïen, Rozenaken, Orroir, Berchem, moesten de stammen omhakken en tot houtskool verbranden. Nog zie ik tusschen wortelstronken de wijde zwarte plekken. Verroeste sporen leiden neerewaarts. Daarover reden de wagentjes. Een heerlijke brok natuurschoon is vernield.

De houtskool diende voor de munitie. Niet alleen moest België zijn metalen leveren, maar ook zijn hout en de spierkracht zijner bevolking in den strijd tegen de eigen zonen.

Ik kom bij den uitkijktoren, waar in vrede tijd duizenden bezoekers het prachtig panorama bewonderden. De ijzeren trap hangt half vernield tusschen de gescheurde muren. Nog lees ik op de wanden de namen der bezoekers. Er zijn er bij gekomen met vermeldingen als «évacué d'Arras; de Douai, enz.», «uitgewekene van Atrecht, Douai,» en andere Fransche steden. Die bezochten den Kluisberg niet als toerist maar als dwangarbeider.

De lusthuisjes, de gasthoven op de helling naar de Waalsche zijde vooral, zijn gesloten. Welke een vloed van blijde herinneringen roepen ze ons voor den geest! Ha, die vroolijke tochtjes naar den Kluisberg, naar den schoonen berg van Vlaanderen!

Weet ge 't nog, Gentenaars, hoe ge terugkeerdet in wagens met groen versierd, en in den stillen avond uw liederen liet klinken!

Lang sta ik hier. Witte wegeltjes slingeren omlaag langs kleine hoeven en hutten. De Schelde verwijdt zich nu tot een meer, en ginds aan den overkant toonen Avelgem en Kerkhove hun schrikkelijke wonden. 'k Schouw tot diep in West-Vlaanderen, waar 't rood der daken tegen witte gevels vonkt. Maar de grauwe lucht vormt er nu den passenden rouwsluier. Overal toch is 't harte zoo vol en zoo zwaar, en als de menschen u spreken van dien laatsten strijd, krijgen ze de tranen in de oogen. «'t Was was toch zoo wreed meneere, en hoe gaan we er weere boven geraken!» vragen ze u triestig.

Heftiger dan ooit verlang ik naar de Lente, den «uitkomen» die nieuw le-

ven op de velden wekken en nieuwe hoop in 't gemoed steken zal.

Langzaam daal ik den berg af naar Berchem en beneden wend ik nog eens den blik vol weemoed naar de geschonden hoogte, martelaar als Ieperen's hal le en hoofdkerk, als Dixmuiden en Nieuwpoort, als gansch Veurne-Ambacht, de Ieper-, Lei en Scheldevallei.

Veel getroffen burgers vluchtten dus naar Kortrijk. Wij bezochten daar het Fort, klooster en kostschool tijdens den oorlog, nu lazaret. Reeds den 4n Augustus 1914 werd het gesticht een ambulance voor de Belgische soldaten, maar den 17en October verschenen er de eerste Duitschers.

Den 28en kozen de bezetters het gebouw tot ambulance. Welke tooneelen in al die jaren! Men doorbladere het dagboek: «Les soeurs de la Charité pendant la guerre 1914-1918». Eenige aanhalingen-

10 November 1914. «Dezen nacht heeft de dikke ziekenverpleger der operatiezaal een heelen emmer wijn gedronken. Daar de wijnkoopman naast ons gevlucht is, haalt men het eene vat na het andere binnen. Elken avond groote uitdeeling. Men zingt, speelt piano, mandoline... en in al dat lawaai sterft een gewonde.» 2 Februari 1915. «Een zieke heeft in een aanval van heete koorts getracht zelfmoord te plegen. Hij zat achter een Duitse zuster met zijn mes en verwondde zich, toen hij door een raam wilde klimmen. Er ontstond een paniek onder de patiënten en de verplegers hebben veel moeite gehad om den ongelukkige te overmeesteren; zij gaven hem stokslagen.» 9 Juni 1915: «De Koning van Saksen heeft met twee zijner zonen het gesticht bezocht.» 25 Augustus 1916. «Een gewonde officier brengt zijn tijd door met te blaten en te breien; hij heeft het verstand verloren.» 19 April 1917. «Een onderzoek over een praatje... dat er van het gesticht een onderaardsche gang naar Ieperen loopt» Juni 1917. «Om 3 uur een vreeselijke ontploffing door een geweldigen schok gevolgd. Ontploffing der mijnen bij Wijtschate. Er komt een stoet van verbranden.» 14 Juni. «Er zijn 311 gewonden. De lijkkoets komt tot vijf maal per dag.» 21 Juli 1917. «Men

vlucht voor de bommen naar den kelder, wat dikwijls gebeurt.» 24 Maart 1918. «Eerste beschieting van Kortrijk. De granaten vielen vervolgens op het plein in den hof enz.»

En zoo komen we aan het einde. Den 3n Oktober vertrokken de zusters per schip naar Gent met zieken, ouderlingen, gebrekkigen; vier bleven in 't gesticht. Den 19en vluchtten de laatste Duitschers. De Engelschen kwamen binnen. Den 28en zag men den allertriestigsten stoet van auto's naderen met de door gas getroffen burgers van Avelgem. En we lezen in 't dagboek: «Engelsche dokters bieden hulp. Vele slachtoffers worden bediend en sterven. En geen bedden, geen linnen. Men legt ze in 't gras voor de eerste zorgen; de kunstmatige ademhaling; dan wikstelt men hen in een deken op een baar. Arme wrakken! Zij lijden veel en de meesten zijn blind. Juffers en zusters uit stad komen ons helpen. Nog altijd door gas getroffen: de zusters uit het klooster van Avelgem, de notaris, de onderwijzer, gansche gezinnen! Na vier dagen zijn er 92 sterfgevallen. En de angstkreten der ongelukkige zieken, als ze vliegtuigen hooren! Men brengt gewonden uit Oudenaarde. Den 5en November komt de koning in de stad. Hij noenmaakt bij mevrouw Goethals en bezoekt de kliniek van dokter Lauwers.

Wij schreven over ons bezoek 't volgende:

— Ik heb veel gruwelijks tijdens den oorlog gezien, maar dat was toch het ergste.

Zoo zei me de Engelsche dokter Herbert C. Manning in het Forthospitaal te Kortrijk, waar ik hem bezocht. Hij doelde op de burgers, die hier van gas aanvallen stierven.

— Ja, dat was het ergste wat ik gezien heb.

Hij was met zijn afdeeling der «Society of Friends» in het hospitaal gevestigd. Deze mannen en vrouwen behooren tot de sekte der kwakers, die onder andere voorschriften ook het verbod tot doden, zelfs in oorlogstijd, heeft. Maar zij wilden toch in dienst der lijdende menschheid, trotseerend het gevaar, om te helpen, waar hulpe noodig was.

Te Kortrijk troffen ze dus al die patiënten aan. Deze stroomden toe. Hier kwamen ze sterven. Het gas werkte traag. Het woelde in de longen, belemmerde meer en meer de ademhaling.

En daar lagen nu mannen, vrouwen en kinderkens langzaam te stikken. Roepen konden ze niet meer, spreken evenmin, maar al hun vreeselijke benauwdheid, hun gruwelijke foltering uitte zich in 't krampachtig wringen der handen, in 't heen en weer slaan der armen, in den blik der uitpuilende oogen, die om hulp smeekten.

— En we konden ze nog zoo weinig helpen, zei dokter Manning. Er zijn er binnengekomen te voet, die eigenlijk niet wisten waarom men hen zond. En pas lagen ze, of de lange doodstrijd begon. Op een dag brachten we 60 lijken naar beneden. En dat was alleen in ons hospitaal! Ook in andere gestichten speelden zich dezelfde tooneelen af. Zij, die genazen, zullen zwak blijven, vrees ik, en van velen zijn de oogen ontstoken.

Ontroerd ging ik heen, peinzend weer aan de eenvoudige lieden van te lande, voor wie de verlossing van België den dood bracht.

Deze schetsen geven den lezer een denkbeeld van de ellende, door den laatsten storm in 't land van Leie en Schelde veroorzaakt. Eveneens bij de pogingen om de laatstgenoemde rivier over te steken was de strijd nog heviger. Het eerst geraakten de geallieerden over de Schelde bij Avelgem. Uit Beveren bij Oudenaarde vertrokken de Duitschers den 1 November om 10 uur 's morgens. Dag van Allerheiligen... En met allerzielen zou er veel rouw zijn in Vlaanderen. Letten wij even op Beveren.

Nauwelijks was de vijand heen, of er verscheen een auto met Fransche mitrailleurs. Daar de Duitschers het kruispunt der steenwegen Gent-Kortrijk, Oudenaarde-Waregem en Oudenaarde-Deinze doen springen hadden aan de kerk van Beveren, konden de Fransche mitrailleurs daar niet vooruit. Onmiddellijk kwamen de dorpsbewoners toegesnel en togen aan het werk, om den grooten kuil, door de mijnen veroorzaakt, te vullen. Doch de vijand waakte, en, van op den Kerselaarberg de

beweging in het door hem ontruimde gebied gadeslaande, begon hij omstreeks 11 1/2 uur een heelsch bombardement.

De granaten waren vooral gericht op het kruispunt aan de kerk van Beveren. De bewoners vluchtten verschrikt naar de kelders en onderstanden.

Een huisje tegenover de kerk, bewoond door den heer Theophiel Vanderschelden en 3 dochters, werd door een granaat getroffen.

Vader Vanderschelden en twee dochters hadden zich in den kelder verscholen, doch werden niettemin door de ontploffing op slag gedood.

De oudste dochter, die zich even in de buurt bij een oom begeven had, ontsnapte aldus.

Om 3 u. 39 verschenen Amerikaansche patroeljes. De Duitschers zonden nu stik-

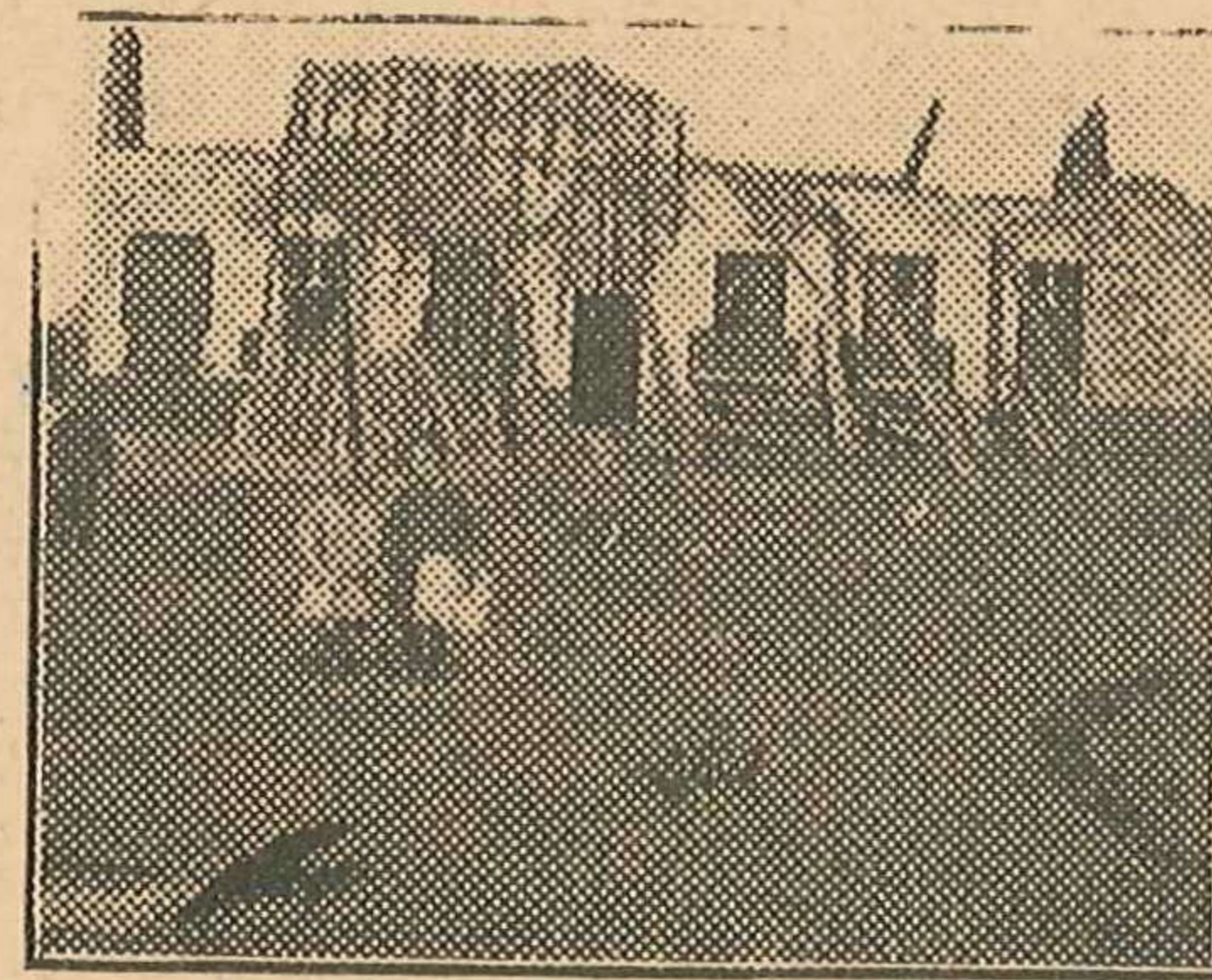
waar het ondanks de beste zorgen den 28 November overleed.

Nog anderen uit die groep werden meer of minder ernstig gewond.

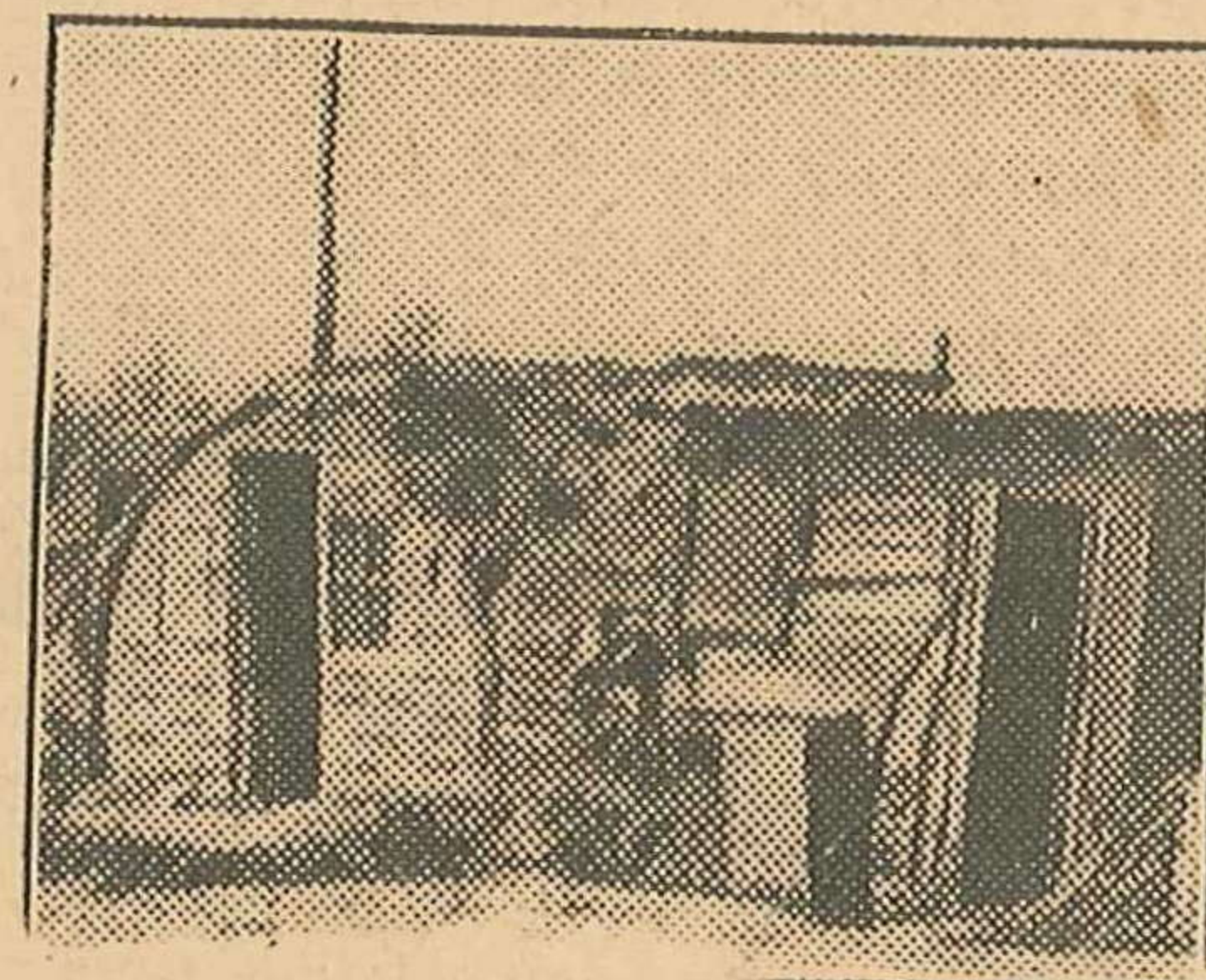
Bij de echtgenooten K. De Moerlooze, aan de kerk te Beveren, waren sedert eenigen tijd twee vluchtelingen, vader en zoon Debels, van Wevelgem, gehuisvest. De vader, den dag vóór 't begin der beschieting overleden zijnde, was nog niet begraven; de zoon, die het lijk niet wilde alleen laten, werd door een bom getroffen en gedood.

Mej. Van Wynendaele, is op 2 November door stikgassen vergiftigd geworden en overleed 's anderendaags. Op 4 November, terwijl het lijk nog in de kamer lag, viel een brandbom in het huis, dat ten gronde afbrandde.

In een kelder van de Beverestraat, wa-

Hoe teruggekeerde Vlamingen in 1918-1921 woonden

gas... en het ging hier als op de reeds genoemde dorpen, men moest uit de kelders komen en haastig vluchten. Maar de dood achtervolgde de ongelukkigen.

Op 2 November was een groep vluchtenden, die de wijk nam naar Diepenbeek en Eine (Marole) aan den molen De Langhe, op den Gentschen steenweg, toen opeens een granaat te midden der weerloozen terecht kwam.

Vrouw Clement Santens, welke haar 6-jarig knaapje op den arm droeg, werd op slag gedood; het knaapje, erg gewond, werd door een Amerikaansche automobiel opgenomen en medegevoerd naar Tielt en daarna naar Roeselare,

ren 27 personen verscholen; allen werden slachtoffers der gasbommen.

Ook Oudenaarde zelf was het tooneel van vreeselijke gebeurtenissen. In den nacht moesten mannen, vrouwen en kinderen hun in brand geschoten woningen ontvluchten en over een zwiepende plank over een Scheldearm veiligheid zoeken. De vijand had alle bruggen opgeblazen.

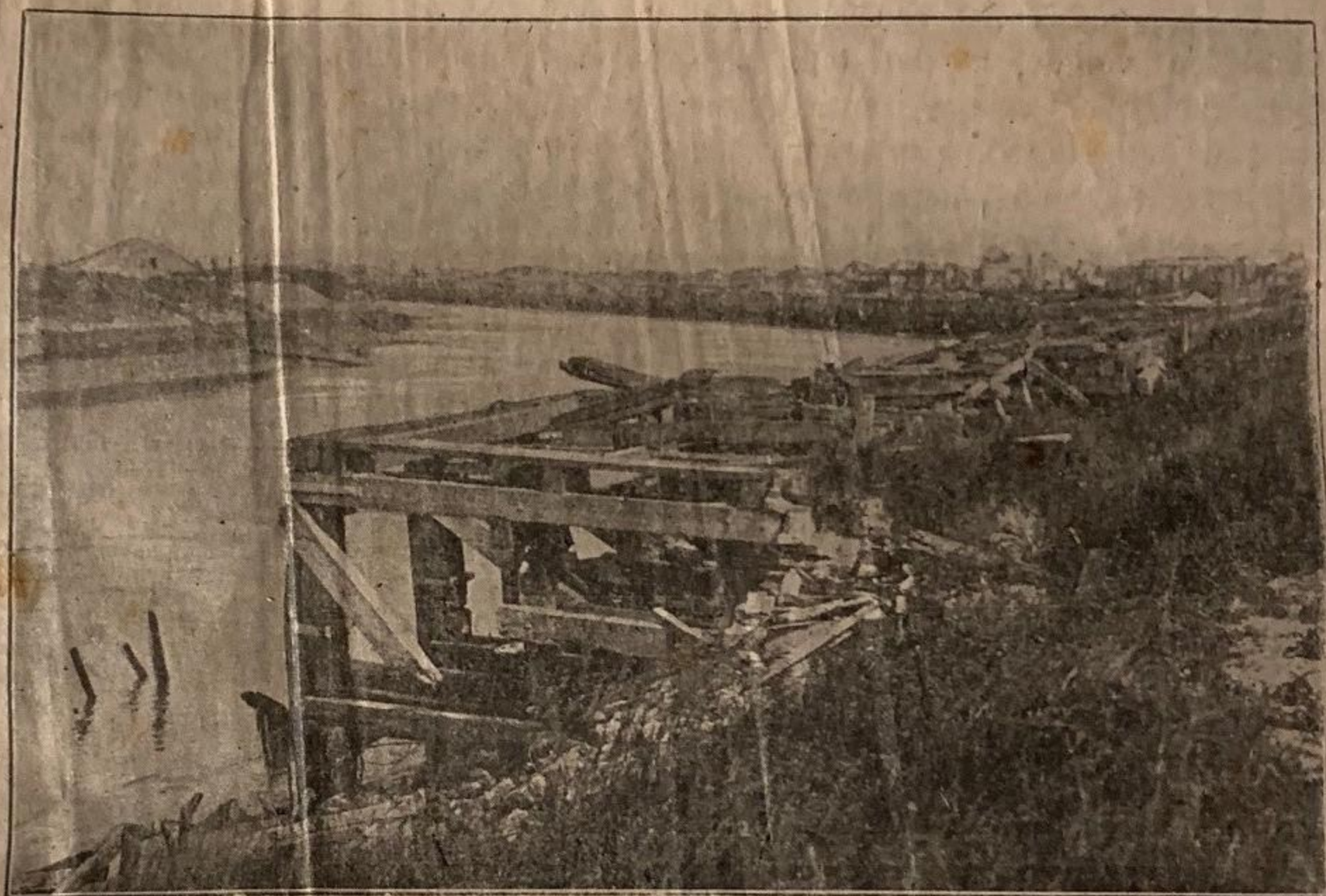
Eveneens hier kwamen burgers in hun kelder om. Welk een ellende verder te Eine, Asper, Syngem en vooral in het zoo gehavende Gaver! Gelukkig ging de storm liggen, eer de dood en de verwoesting nog verder Oostwaarts konden werken.

Prijs: 30 centiemen per aflevering

HET BLOEDIG IJZERLAND

DOOR

A. H A N S

EEN GEZICHT OP DE VOORMALIGE KADEN TE NIEUWPOORT

HET DOORKNIJPEN VAN PRIKKELDRAAD IN HET « NIEMANDSLAND »

Uitgever J. HOSTE, 30, St-Pieterstraat, Brussel